

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MARKO MATIČETOV

PREŠERNOVA POLITIČNA MISEL

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MARKO MATIČETOV

Mentor: red.prof.dr. IGOR LUKŠIČ

PREŠERNOVA POLITIČNA MISEL

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2008

Francetu Prešernu

PREŠERNOVA POLITIČNA MISEL

V pričujočem diplomskem delu uvodoma ugotavljamo primanjkljaj obravnave Prešernove politične misli v prešernoslovju in izrazimo potrebo po njeni sistematični in celoviti obravnavi. Kljub količinski majhnosti se nam Prešernova politična misel namreč zdi vredna obravnave zaradi njene vsebinske zgoščenosti. Pri tem izhajamo iz teze o Prešernu kot o izvirnem političnem mislecu. V prvem delu naloge predstavimo politično misel evropske romantike, kar nam omogoča postaviti Prešernovo politično misel v evropski politični kontekst. V osrednjem delu naloge se lotimo same obravnave Prešernove politične misli, ki jo po pregledu Prešernove literature in literature o Prešernu razdelimo na osem vsebinskih sklopov: Prešernova nacionalnopolitična misel, političnost Prešernovega kultiviranja jezika, Prešernovo svobodomiselstvo, Prešeren in revolucija, Prešeren in kapitalizem, Prešeren in slovanstvo, Prešernov kulturnopolitičen angažma in Prešernova demokratična misel. V zadnjem delu preučujemo odmev Prešernove politične misli v razvoju slovenskega naroda in njeno aktualnost danes. Ugotovitve naloge pričajo o širokem razponu Prešernove politične misli in njenem velikem pomenu, ki sega vse do današnjega časa.

Ključne besede: France Prešeren, romantika, politična misel

PREŠEREN'S POLITICAL THOUGHT

In the introduction of this diploma we are finding out a shortfall of analysis of Prešeren's political thought in Prešeren studies and the need for its systematical and complete analysis. Even though it is small in quantity, Prešeren's political thought seems important for its fullness in content. Therefore, we are coming out with a thesis about Prešeren as a unique political thinker. In the first part of diploma we present political thought of European romanticism, which allows us to put Prešeren's political thought in European political context. In central part of diploma we start with analysis of Prešeren's political thought by classifying it – after we examine Prešeren's literature and literature about Prešeren – in eight complexes of content: Prešeren's nacional political thought, political aspects of Prešeren's language cultivation, Prešeren's latitude, Prešeren and revolution, Prešeren and capitalism, Prešeren and Slavic movement, Prešeren's cultural political engagement and Prešeren's democratic thought. In last part we analyse the influence of Prešeren's political thought in development of Slovenian nation and its actuality today. The findings of diploma are telling about wide range of Prešeren's political thought and its great importance, which lasts until today.

Keywords: France Prešeren, romanticism, political thought

KAZALO

1. Uvod.....	6
2. Politična misel evropske romantike.....	8
3. Prešernova politična misel.....	18
3.1 Prešernova nacionalnopolitična misel	19
3.2 Političnost Prešernovega kultiviranja jezika	23
3.3 Prešernovo svobodomiselstvo	27
3.4 Prešeren in revolucija	32
3.5 Prešeren in kapitalizem.....	34
3.6 Prešeren in slovanstvo	35
3.7 Prešernov kulturnopolitičen angažma	37
3.8 Prešernova demokratična misel	41
4. Odmev Prešernove politične misli in njena aktualnost danes	42
5. Sklep	48
6. Literatura.....	50

1. Uvod

O Francetu Prešernu, največjem slovenskem pesniku, je napisanega toliko kot o nobeni osebnosti na Slovenskem. »Pisati o Prešernu se zdi, kot bi nosil vodo v morje ali pesek v puščavo« (Kovič 2006: 5). Iz pesnika Franceta Prešerna smo Slovenci naredili svojega narodnega junaka. Vse od leta 1866 dalje, ko je bilo s Stritarjevim esejem Prešernu v slovenski zgodovini odmerjeno mesto, ki si ga s svojo poezijo zasluži,¹ je v slovenskem slovstvenem prostoru naraslo morje prešernoslovja, ki raste še danes. Razumljivo je, da se prešernoslovci v prvi vrsti posvečajo Prešernovi »čisti« poeziji, saj je bil Prešeren najprej pesnik in šele potem vse drugo. Vendar se v Prešernovi poeziji kot tudi v njegovem kulturnopolitičnem delovanju skrivajo in odkrivajo majhni, vendar veliki drobcji njegove politične misli.

Kljub izčrpni literaturi o Prešernu in njegovi poeziji pa je o Prešernovi politični misli v dosedanjem prešernoslovju napisanega relativno malo. Edini obširnejši poskus obravnave njegove politične misli je bil podan v razpravi Borisa Ziherla *France Prešeren – pesnik in mislec* iz leta 1949. Vendar ta razprava ne obravnava Prešernove politične misli celovito; tudi zato ne, ker v duhu tistega časa interpretira njegovo politično misel predvsem skozi marksistično prizmo in poudarja tiste elemente, ki najbolj sodijo v marksistični kalup. Razprave, ki obravnavajo Prešernovo politično misel so podane tudi s strani drugih prešernoslovcev, vendar nobena izmed teh razprav ne predstavi njegove politične misli v zadostni meri sistematično in celovito – vso na enem mestu.

Glavni razlog zakaj je tako, leži najbrž v Prešernu kot političnem mislecu samem. Prešeren namreč ni bil politični mislec *par excellence*. »V nasprotju z drugimi romantičnimi pesniki kot so Byron, Puškin ali Heine, je v Prešernovih pesmih politiki odmerjen zelo majhen del« (Kos 1994a: 97). Tudi v pismih bi samo tu in tam lahko naleteli na izjave, ki so morda mišljene politično ali se posredno dotikajo te sfere. O ustnih izjavah, ki jih je formuliral, kadar so v družbi komentirali politične dogodke, ne vemo skoraj ničesar (ibid.). Dejstvo je seveda, da je bil Prešeren introvertirana osebnost; da v družbah ni bil zgovoren; da kdaj pa kdaj v njih sploh ni spregovoril. V govoru se mu je pogosto zatikal pri prvih stavkih in ni slovel kot

¹ Stritar (1969: 17) v esejju med drugim zapiše: »Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz – to je Slovencem Prešeren!«

dober govorec. Prav v zvezi s takšnimi lastnostmi pa je vendarle nujen premislek še o drugi, na prvi pogled manj opazni strani Prešernovega razmerja do politike in političnosti v širšem pomenu besede (ibid.: 99). Upoštevati je treba možnost, da je Prešeren tudi v političnem območju deloval po čisto osebni, svojevrstni logiki – ne kot običajen, v javnosti dejaven posameznik, ampak kot izjemna, vase umaknjena, pa vendar bistrovidna in s posebno imaginacijo obdarjena subjektiviteta (ibid.: 100). To pa tako, da je zmožil z ostrim notranjim pogledom prodreti v bistvo političnega vprašanja – političnega v najširšem pomenu besede, med drugim zlasti nacionalnopolitičnega in kulturnopolitičnega; in da je tak notranji vpogled znal spraviti v določene, natančne in predirne miselne obrazce (ibid.). Prešernova politična misel se nam torej kljub njeni količinski majhnosti zdi vredna obravnave zaradi njene velike vsebinske zgoščenosti.

Cilj naše naloge bo sistematična in celovita obravnava Prešernove politične misli. Na ta način bomo obenem definirali *kaj* je v Prešernovi poeziji in družbeno-kulturnem delovanju političnega, pri čemer bo naš koncept političnega kar se da širok. Izhajali bomo iz teze, da je bil Prešeren *izviren politični mislec, ki je svoje politične ideje med drugim črpal iz zakladnice politične misli evropske romantike, tem idejam dal osebno noto, uglaseno s slovenskim prostorom, da so v tem prostoru odmevale še dolgo in so aktualne še danes.*

Struktura naloge bo takšna, da bo omogočala izpolniti zadani cilj in preveriti tezo. V prvem delu bomo predstavili politično misel evropske romantike s pomočjo nekaterih njenih najpomembnejših pesniških predstavnikov. V drugem, osrednjem delu bo prišla na vrsto za nas ključna obravnava Prešernove politične misli v njegovi poeziji in v pismih, izjavah in ostalem, kar sodi v njegovo kulturnopolitično delovanje, s čimer bomo Prešerna glede na predhodno obravnavo politične misli evropske romantike lahko umestili v evropski kontekst in ga po politični misli tu in tam primerjali z drugimi evropskimi romantiki. V tretjem, zadnjem delu bomo preučili odmev Prešernove politične misli v razvoju slovenskega naroda in aktualnost njegove politične misli danes. V sklepu bomo potrdili ali ovrgli tezo in podčrtali ključne ugotovitve naloge.

Pisanje bo temeljilo na preučevanju literature, pri čemer bomo uporabili metodo analize primarnih virov – Prešernove (politične) literature – kot tudi metodo analize sekundarnih virov – literature o Prešernovi (politični) literaturi, o (političnem) Prešernu in ostale relevantne literature za posamezne dele naloge.

2. Politična misel evropske romantike

Literarno gibanje romantika je bilo za pesništvo izjemnega pomena in je dalo številnim narodom svoje največje pesnike. Glede na to, da se je romantično gibanje razvilo v času po francoski revoluciji, torej v času prebujanja narodov in njihovih zahtev po svobodi in pravičnejšem družbenem redu, je bilo romantičnim pesnikom odmerjeno posebno mesto, saj so bili največkrat prav oni tisti, ki so v pesniški besedi med drugim sporočali tudi politične ideje tistega časa. V tem gibanju je veljalo splošno mnenje – tako Richard Rorty (2007: 1180) –, da mora največ prispevati k družbenemu napredku pesnik in ne filozof. Niso pa bili vsi romantični pesniki v političnem smislu napredno usmerjeni. Obstajala je tudi konservativna struja romantičnih pesnikov, vendar bi sodili napak, če bi pritrdili stališču G. Lukácsa, ki je v svojih poznih delih gledal na romantiko kot na socialno-politično, ideološko in tudi umetnostno večidel izrazito reakcionaren pojav, češ da je subjektivistična, izkrivljajoča stvarnost in nezmožna zajeti njeno resnično zgodovinsko vsebino; zato naj bi bila tudi v političnem smislu nazadnjaška, konservativna in restavracijska (Lukács v Kos 1980: 54). To stališče, kot pravilno sodi Kos, je seveda enostransko, saj meri samo na nemško romantiko, pa še tu ne upošteva celote,² ampak samo tisto gradivo, ki vnaprej potrjuje njegovo tezo (Kos 1980: 54). Nikakor pa takšna interpretacija ne ustreza večjemu delu angleške, francoske, poljske, češke, ruske, ukrajinske, slovenske in ostalih južnoslovanskih romantik, če se omejimo zgolj na nekatere. Nasprotno, brez zadržkov lahko trdimo, da je bila romantika v političnem smislu večinoma izrazito svobodomiseln, napredna in liberalna.

Pesmi slavnih romantičnih pesnikov med ljudstvom niso naletele na gluha ušesa in še posebno so se med množicami hitro širile politične pesmi, zato lahko rečemo, da je bila v romantiki poezija eden ključnih medijev za širjenje političnih idej v družbi. Pogosto pa so se romantiki ne samo pesniško, temveč tudi politično udejstvovali, kot bi šli takrat poezija in politika z roko v roki. Da bi bolj konkretno predstavili politično misel evropske romantike, se bomo v nadaljevanju osredotočili na politično misel nekaterih najpomembnejših evropskih romantičnih pesnikov, da si ustvarimo začetni miselni okvir, preden preidemo na obravnavo politične misli našega romantika Prešerna.

² Tudi ko govorimo o nemških romantikih, konkretno o bratih Schlegel, ki sta bila v političnem smislu bolj ali manj reakcionarna, ne moremo reči, da nista imela naprednih kulturnopolitičnih idej. Kot bomo videli kasneje, sta s svojim naprednim romantičnim pesniškim programom, ki je imel kulturnopolitične konotacije, pomembno vplivala na Prešerna.

Začeli bomo tam, kjer se je vse skupaj začelo. V Angliji. Od tam se je namreč romantika v prvi polovici 19. stoletja razširila po Evropi. Ker je bil William Wordsworth najstarejši med angleškimi romantiki, bi ga mogli imeti za prvega romantika med pesniki sploh (Arko 1980: 88). Ko je Wordsworth z enaindvajsetimi leti leta 1791 diplomiral v Cambridgeu in se odpravil v Francijo, kjer so še odzvanjala gesla francoske revolucije – enakost, svoboda, bratstvo –, je postal vnet privrženec revolucije (ibid.: 91). Wordsworth, navdušen nad revolucionarnimi načeli, pa se je močno politično ohladil in zaprl vase, ko je v Franciji zavladal kralj Ludvik XVI z brezobzirnim nasiljem. Dejstvo, da je Anglija stopila v vojno s Francijo, je povzročilo v pesniku hudo in večletno stisko in razočaranje. Njegovo preprosto in zanesenjaško človekoljubje namreč ni moglo doumeti množičnih obračunov s plemstvom v Franciji, odvraten pa mu je bil tudi bojeviti angleški odziv (ibid.: 92). Zmeraj bolj se je predajal umirjenemu življenju in se še bolj oklenil pesnjenja kot edinega poklica. Iz nekdanjega neugnanega revolucionarja je precej hitro postal zmernež. V tem političnem prepričanju se je še bolj utrdil, ko se mu je leta 1805 pri angleški mornarici potopil brat John, poveljnik bojne ladje, in ko je bil okronan cesar Napoleon Bonaparte. Na pesnikovo politično ravnodušnost pa so vplivale še druge hude nesreče – smrt dveh otrok –, ki so ga pretresale. Tako je pesnik tudi zaradi vseh teh hudih udarcev začel novo pot kot zadržan rodoljub, torijevец in vernik uradne Cerkve, v revolucionarnosti pa je videl le še nesmiselno zaletavost (ibid.: 93). Prvo Wordsworthovo pomembno delo je zbirka *Lyrical Ballads (Lirske balade)* iz leta 1798, ki jo je izdal skupaj s Samuelom Taylorjem Coleridgeom, ki se je še hitreje kot Wordsworth otresel revolucionarstva in se v politiki odločil za reakcijo (ibid.: 95). K drugi izdaji te zbirke je Wordsworth napisal predgovor, ki velja za manifest romantične poezije. Za nas je ta predgovor pomemben, saj je bilo v njem tudi nekaj zanimivih misli o pogledih na družbeno ureditev, ki naj bi postala bolj demokratična (torej je v Wordsworthu le ostalo nekaj želje po političnih spremembah), kar je kajpada padlo v oči tedanji reakciji. Demokracija, kakor jo je pojmoval Wordsworth, pa naj bi bila sicer umirjena in trezna. Takšni zamisli je ostajal zvest vse do konca svojega življenja (ibid.: 98).

Precej glasnejši v izražanju nezadovoljstva nad obstoječo družbeno in politično ureditvijo je bil od Wordswortha nekoliko mlajši angleški romantik lord Byron. Njegova pesnitev *Childe Harold's Pilgrimage (Romanje grofiča Harolda, 1812)*, s katero je čez noč zaslovel, je epska pesnitev o junakovih popotovanjih po Evropi in je sprva napravila močan vtis tudi na angleške bralce, ki pa najbrž niso bili vsi preveč dojemljivi za junakove »oporečne« poglede na družbo. V pesnitvi Byron nekonvencionalno in z ostrino satire gleda na politiko, religijo in

moralo (Jurak 2005: 86). V njegovi najboljši satirični pesnitvi, *Don Juan*, je šest od šestnajstih spevov namenjenih Angliji in njeni družbeni problematiki, sprenevedanju in lažni morali tedanje družbe. V njej Byron izpostavi svoj negativni odnos do kraljevine, do angleške imperialistične politike in do klerikalizma (ibid.). Potem, ko je bil leta 1816 Byron prisiljen zapustiti Anglijo, je potoval po Evropi in tu užival slavo, ki mu je domovina ni bila voljna priznati. Še posebej je njegov sloves narasel po odločitvi, da bo pomagal Grkom v njihovi osvobodilni vojni proti Turkom in še zlasti po njegovi smrti na bojišču pri Missolonghiju. Byronova slava je bila v Evropi vsaj deloma tudi rezultat njegovih svobodomiselnih idej kot tudi njegovega vedenja in življenja. Skupaj s svobodomiselnima Keatsom in Shelleyem je bil v Evropi – in tudi na Slovenskem – prav gotovo bolj poznan in priljubljen kot sta bila Wordsworth in Coleridge (ibid.). Še več, Byron je bil osrednja osebnost romantičnega gibanja v Evropi. Njegov satirični odnos do sodobne britanske družbe, njene hipokrizije in konservatizma, je vplival na »romantično« razpoloženje in duha evropskih pesnikov, ki so bili prav tako kritični do sodobne družbe kot on (ibid.: 87). Byronizem je v vseh evropskih deželah za nekaj časa postal tudi kar sinonim za samo romantiko (Menart 1975: 15).

Iz Anglije se je torej, najbolj po zaslugi Byrona, romantika hitro razširila po Evropi in pri tem kajpada najprej trčila ob francoske obale. Victor Hugo, največji francoski romantični pesnik, je bil sprva naklonjen monarhiji in objava njegove prve pesniške zbirke *Ode in druge pesmi*, ki je izšla leta 1822, je bila tako monarhistično navdušena in katoliško nabuhla, da je po njenem izidu dobil visoko štipendijo, ki mu jo je naklonil dobrodušni kralj Ludvik Osemnajsti (Menart 1986: 41). Po politični barvi je ostal rojalist vse do leta 1827, ko je v listu *Globe* objavil odo, v kateri je domoljubno reagiral proti neki takratni žalitvi francoskega ponosa s strani avstrijske diplomacije, s tem da je zapel hvalnico zdaj že leta mrtvemu cesarju Napoleonu, njegovim zmagam in njegovim nekdanjim sobojevnikom. To je storil tem lažje, ker je politika Karla Desetega medtem postala izrazito nedemokratična in celo tiransko monarhistična (ibid.: 47). List *Globe* je tudi sicer bil liberalističen in kralju sovražen, Hugo pa se je v navedeni odi pokazal odkritega bonapartista. V hipu se je prikupil liberalistični mladini, bivšim Napoleonovim generalom in sploh vsej iz leta v leto številnejši in močnejši politični skupini, ki je hotela spraviti z oblasti osovražene Burbone in diktatorskega Karla Desetega (ibid.). Kmalu zatem je Hugo izdal dramo o dvorski kurtizani, ki jo je cenzura prepovedala, češ da je žaljiva za monarhijo (ibid.: 50). Drama je izšla po julijski revoluciji, ki je pometla z Burboni, in novi vladavini meščanskega kralja Louisa Philippa je bil Victor Hugo naklonjen. Po Hugojevem mnenju je pesnikovo poslanstvo v njegovi preroški besedi, s

katero naj budi otopele duhove, ki so se vdali v usodo, in jim vceplja plemenite ideje, ter se tako bori za boljšo in pravičnejšo družbeno ureditev, kar se kaže v zbirki *Notranji glasovi* iz leta 1837 (ibid.: 60). V prihodnje se je pokazalo, da Hugoju samo literarna slava ni bila dovolj za njegove družbeno-politične ambicije in bi rad prišel med tiste, ki odločajo o usodi naroda. Veliko je pisal o političnih zadevah, se politično udejstvoval in potoval po Evropi. V enem izmed del *Ren, pisma prijatelju*, ki je izšlo leta 1842, je prikazal svoje zamisli o francoski zunanji politiki, pri čemer je v nasprotju z bojevitimi izjavami in literarnimi deli tistega časa, ki so vzpodbujali francoski nacionalizem, zagovarjal misel, da mora Ren Francijo in Nemčijo združiti, ne pa ju ločevati (ibid.: 65). Znana je tudi Hugojeva izjava o politični potrebi po »Združenih državah Evrope«. Bil je sploh prvi, ki je uporabil ta še vedno aktualen izraz (Toplak 2003). Ko je bil po revoluciji leta 1848 Louis Napoleon izvoljen za predsednika republike, je Hugo triumfiral in brž objavil manifest, kaj je zdaj treba storiti: v zunanji politiki je med drugim podal tako napredne ideje kot je razorožitev in ustanovitev društva narodov; doma pa boj proti revščini, obvezno osnovno šolo in brezplačno šolanje na vseh stopnjah (Menart 1986: 71). Hugo je torej od začetnega monarhista postal prepričan republikanec in to ostal do konca svojega življenja.

Nemški romantični pesnik Heinrich Heine je začel pisati politično poezijo v zadnjih letih življenja. V daljši politični pesnitvi *Nemčija, Zimska pravljica* (1844) v obliki popisa svoje poti iz Pariza v Hamburg daje strašno podobo Nemčije in nemških razmer (Klopčič 1973: 110). Nemški reakcionarji so Heineju metali v obraz, da je izdal domovino in zatajil nemštvo, da služi sovražnikom Nemčije in da ga je treba izločiti iz nemškega občestva. To jim kajpada ni uspelo, čeprav je bila cela vrsta Heinejevih knjig v nemških deželah prepovedana (ibid.: 111). Ko je Heine na stara leta hudo bolan ležal v svoji postelji, ga je mučila tudi zavest o porazu revolucionarnih gibanj v Evropi v letih 1848/49. V pesniku so se zbujele črnoglede misli o tem, da ni upati na lepšo, boljšo prihodnost človeštva in vera v socialno pravičnost se mu je zdela slepilo. A vendar je kljub boleznim zbral še dovolj moči, da je izdal svojo tretjo, zadnjo zbirko pesmi *Romancero* (1851), v kateri je ohranil vso udarnost svoje duhovitosti, satiričnosti in sarkazma in razširil vsebinski okvir svojih pesmi s socialnimi in političnimi motivi (ibid.: 112). Bil je to čas prvih bojnih nastopov industrijskega proletariata v Evropi. Nedvomno pa je za novo usmeritev pesnika in publicista Heineja mnogo storilo pariško prijateljevanje z mladim mislecem in revolucionarjem Karlom Marxom v letih 1843/45, s katerim sta imela skoraj vsakodnevne pogovore (ibid.). Marxov vpliv na Heineja je bil velik; pesem *Šlezijski tkalci* je nedvomno nastala pod Marxovim vplivom. Dve leti pred smrtjo je

Heine zapisal: »Voditelji nemških komunistov so veliki logiki ... nedvomno so to najsposobnejše glave in najbolj energični značaji Nemčije. Ti doktorji revolucije in njih neusmiljeno odločni apostoli so edini možje v Nemčiji, ki imajo življenje v sebi, in njihova je bodočnost« (Heine v Klopčič 1973: 113). Prav tako lahko govorimo o vplivu Heinejeve publicistike in pesmi na Marxa in Engelsa, saj se mnoga mesta v njunem *Komunističnem manifestu* berejo, kakor da jih je slogovno požlahtnil Heine in jih obogatil s pesniškimi in retoričnimi obrati (Klopčič 1973: 113). Z nobenim nemškim pesnikom pa ni uradna Nemčija ravnala tako kakor s Heinejem, pesnikom, pisateljem in publicistom, velikim kritikom tedanje Nemčije in velikim rodoljubom. Boj proti Heineju je dosegel višek v času hitlerizma, ko so vse njegove knjige zaradi vsebine in avtorjevega židovstva sežigali, prepovedovali objavljane njegovih pesmi in prekrstili tiste redke ceste in ulice, ki so nosile Heinejevo ime (ibid.: 114).

Drugačne usode kot med Nemci Heine je bil med Rusi deležen Puškin, ki velja za ruskega narodnega junaka in utemeljitelja ruske književnosti in ruskega književnega jezika. Za Ruse je Puškin opravil enako delo, kot ga je za nas Prešeren: dvignil je rusko književnost iz zaostalosti na višino svetovne književnosti. Puškin je imel tesne zveze z dekabristi, katerih program je bil v grobem odprava tlačanstva in ustanovitev ustavne monarhije ali republike. Dekabristi so bili – tudi po Leninu – prvi rod ruske revolucije (Klopčič 1950: 13). Puškin se je pod vplivom družbe in čtiva ter pod vtisom novic iz Evrope razvil v političnega pesnika (ibid.: 19). Poleg obeh voditeljev dekabristov, Rilejeva in Pastela, je bil Puškin, kot trdijo nekateri puškinisti, tretji, pesniški voditelj zarotniškega gibanja. Vsekakor je bila dramilna, mobilizatorska moč Puškinovih političnih pesmi in epigramov izredna. Malo je bilo izobražencev, ki ne bi znali teh verzov na pamet. To so predvsem oda *Svoboda*, *Bajke*, *Čaadajevu* in *Vas*, poleg mnogih strupenih epigramov na carja itn. Boj proti tlačanstvu in samodrštvu – to sta bili poglobitveni politični nalogi, ki sta stali pred naprednimi, revolucionarnimi duhovi tiste dobe (ibid.: 20-21). Pesnik se je zavedal družbenopolitičnega pomena pesniškega poklica v vsaki dobi, posebno še v tako razburkani (ibid.: 21). Hotel se je tudi napotiti, tako kot se je kasneje napotil Byron, v Grčijo, in se boriti za grško svobodo. Navdušeno je spremljal novice o narodnoosvobodilnih bojih na Balkanu, v Italiji, o revolucionarnih dejanjih v Španiji, na Portugalskem, v Nemčiji in Franciji (ibid.: 24). Puškin svojih revolucionarnih misli ni skrival. Odkrito se je tudi v pogovorih v družbi vnel za boj zoper tlačanstvo in carjevo samodrštvo, trdil, da brez odprave fevdalizma ni mogoč kulturni napredek in zlasti napadal ruske plemiče (ibid.: 25). Ko je Car Nikolaj I. zaprl nekaj pripadnikov dekabristov v Sibirijo, čemur se je Puškin za las izognil, so skoraj pri vseh našli

Puškinove politične pesmi. Puškin je s svojim delom močno podprl razvoj napredne družbene misli in se obračal k bodočim rodovom, ki se bodo zatekali k njegovemu delu (ibid.: 39).

Drugi veliki ruski romantični pesnik je bil Mihail Jurjevič Lermontov. Prav zaradi njegove naklonjenosti do Puškina je bil Lermontov leta 1837 prvič pregnan: iz Prestolnega Peterburga je bil kazensko premeščen na jug, v Vojko pod Kavkazom. Kazen ga je doletela zaradi pesmi, ki jo je napisal ob Puškinovi smrti v dvoboju; v pesmi je z jedkimi verzi napadel visoko dvorno družbo in ji očital krivdo za smrt velikega pesnika (Klopčič 1970: 83). Lermontov je bil zadnji in globoko odkritosrčni odmev dekabrističnih razpoloženj. V njegovih miselnih pesmih je mnogo mržnje do vladajoče družbe, s svojimi verzi je že v zelo zgodnji mladosti pozdravljal revolucionarne dogodke v svetu, napisal v prvi drami-poizkusu hude besede o trpinčenju kmetov tlačanov in prvi v Rusiji, še pred Puškinom, začel pisati roman o kmečkih uporih (ibid.: 85). Po Puškinovi smrti je prihajalo do vedno večjega nasprotja med uradno Rusijo in Lermontovom, ki je v svojih pesmih kritično opisoval družbo, ker je videl, koliko gorja je v Rusiji: kmetje trpijo v tlačanstvu, neštevilnemu razumništvu so usta zaprta, vsaki svobodnejši izjavi sledi kazen (ibid.: 86). V času študija se je Lermontov povezal s skupino kolegov in skupaj so študirali revolucionarne ideje, se navduševali za Rousseauja, Saint-Simona in Fourniera ter prebirali neobjavljene pesmi Rilejeva in Puškina (ibid.: 88), ob katerega smrti je bila pesem, ki jo je Lermontov zanj napisal, izrazito politično dejanje, ki ga je, kot rečeno, stalo izgnanstva.

Podobno kot Lermontov je v nemilost oblasti padel tudi ukrajinski romantični pesnik Taras Grigorjevič Ševčenko. V času študija v Peterburgu se je Ševčenko izoblikoval v osebnost s širokim demokratičnim obzorjem (Murnik 1976: 124). Njegova prva zbirka *Batka Tarasa* je, tako kot pri nas Prešernove Poezije, sprožila in spodbudila oblikovanje in razraščanje ukrajinske nacionalne literature (ibid.). Ševčenko je napisal tudi nekaj političnih satir, uperjenih proti takratni caristični samovolji in se leta 1846 pridružil Ciril Metodijskemu bratstvu, skrivnemu političnemu združenju. Gesla te politične organizacije so bila demokratična, temelječa na nacionalni osnovi in na povezavi med slovanskimi narodi (ibid.: 126). Zaradi svoje politične dejavnosti je bil Ševčenko za deset let izgnan v Orenburg in car Nikolaj I. je k nalogu za izgnanstvo pripisal: »Pod najstrožjim nadzorstvom, s prepovedjo, da bi pisal in risal (Ševčenko je bil namreč tudi slikar, op.p.)« (ibid.). Leta 1857 je bil osvobojen, vendar le delno, saj ni smel odpotovati v Peterburg in vseskozi je bil pod policijskim nadzorstvom. Ko mu je bilo čez leto dni potovanje v Peterburg odobreno, se je tam zbližal s

sodelavci *Sodobnika* in *Iskre* ter z mnogimi revolucionarnimi demokrati (ibid.: 127), zaradi česar – in zaradi svoje literature – se je zameril nekemu okrajnemu policijskemu nadzorniku in so ga znova zaprli. Umrli je 1961. leta kot prvi ukrajinski pesnik, ki je s svojimi pesniškimi mojstrovinami prodril v svet in z njimi opozarjal na usodo ukrajinskega ljudstva (ibid.: 128).

Pesnik, ki ima prav tako velik nacionalni pomen za svoj narod, je poljski romantik Adam Mickiewicz. Dunajski kongres, po katerem so imele v Evropi spet glavno besedo Rusija, Prusija in Avstrija, je znova razdelil Poljsko in v tej razdeljeni državi je odraščal mladi Mickiewicz. V Vilnu, kjer je študiral filologijo, je postal član tajnega društva »filomatov«, tj. mladih razumnikov, ki so se zavzemali za boj proti ruski nadvladi, čeprav so se zavedali, da je bilo že več poljskih vstaj zadušeni (Krakar 1994: 77). Na Poljskem je v tem času zaživelo nekaj pesnikov in mislecev, ki se niso zanimali samo za novodobno romantično literarno gibanje, ampak tudi za izboljšanje političnega in socialnega življenja rojakov v razdeljeni domovini (ibid.: 78). Razvil se je poljski mesijanizem, ki je dopovedoval poljskim zdomcem, predvsem izobražencem, da imajo slovanski narodi, predvsem pa Poljaki, svojevrstno poslanstvo v takratni Evropi (ibid.: 79). Tako naj bi pripadniki mesijanizma nastopili predvsem tam, kjer se je že izčrpala politična, filozofska in literarna moč kapitalističnih zahodnjakov (ibid.). Tudi Mickiewicz je govoril in pisal v duhu poljskega mesijanizma, toda kot predavatelj študentom predvsem z namenom, da jim odkrije doslej neznani svet književnosti v nesvobodnih slovanskih deželah, tudi južnoslovanskih. Šlo se mu je predvsem za to, da dopove tujini, kako gluha je njena diplomacija za tiste narode, ki nimajo drugega orožja kakor svoje literature (ibid.: 81). Mickiewiczovo življenje je bilo zelo razgibano, veliko je potoval in med drugim odšel tudi v Carigrad, kamor je šel organizirat poljske legionarje, da bi se borili skupaj s Turki proti Rusiji, kakor je šel njegov sodobnik Byron delat narobe: vzpodbujat Grke proti Turkom (ibid.: 82). Vsekakor je Mickiewicz, poleg tega da je bil velik pesnik, bil tudi politični mislec, ki je igral pomembno vlogo povezovalca med slovanskimi narodi.

Pesnik, ki je prišel v živ stik s Prešernom, je bil češki romantik Karel Hynek Mácha. Konec avgusta 1834 je s prijateljem Strobachom prišel v Ljubljano, se seznanil s Prešernom, s krogom Čbeličarjev in obiskal ljubljanske Čehe in Poljake (iz simpatije do poljskih revolucionarjev se je Mácha že prej začel učiti poljsko). V bohemsko razgibanem gostilniškem osredju se je spontano razvila češko-slovenska kulturno-politična debata, med katero so prevajali Kollárja, govorili o slovanski literaturi in se nato polni optimizma in vere v

slovanstvo bratsko razšli (Ludvik 1970: 70). Mácha se je redno udeleževal domoljubnih manifestacij. Študij zgodovine in sočasna politična in družbena problematika sta ga pripeljali v tabor literarnih patriotov. Zato se vsaka od čeških generacij, tudi modernih, ko se vrača k Máchi, vrača tudi k njegovi družbeni revolucionarnosti (ibid.: 79).

Od romantičnih pesnikov, ki so pisali v češkem jeziku, omenimo še že omenjenega Slovaka Jana Kollárja. Njegove slavistične in panslavistične ideje, razložene najprej leta 1830, je Prešeren slišal najbrž kmalu zatem (Kos 1970: 214). Kollár je bil odličen pisec sonetov, med njimi so bili zlasti pomembni tisti z nacionalno tematiko, v katerih se ob pojmu matere Slave pojavljajo že tipične Kollárjeve ideje o slovanski preteklosti, vzajemnosti in mogočni prihodnosti (ibid.: 215). Kollár je napisal tudi sonetni venec, v katerem sta bili združeni, tako kot kasneje z določenimi razlikami pri Prešernu, erotika in slovanski patriotizem (ibid.: 218). V svojih slovanskih pogledih, predvsem kar se tiče jezika, je bil zelo radikalen. Hotel je, da bi Slovaki nadalje ohranili češki knjižni jezik, oziroma si je v duhu panslavizma prizadeval, da bi iz češčine napravili češkoslovaščino (Smolej 1955/56: 299). S tako koncepcijo je vplival tudi na jugoslovanske, tedaj »ilirske« pesnike in v splošnem na ilirsko gibanje (Fekonja 1893: 343).

Ob koncu našega pregleda politične misli nekaterih evropskih romantičnih pesnikov se ustavimo še pri dveh južnoslovanskih pesnikih, Hrvatju Ivanu Mažuraniću in Črnogorcu Petru Petroviću Njegošu. Tako kot Prešernova pesnitev *Krst pri Savici* sta tudi Mažuranićeva *Smrt Smail-age Čengijića* in Njegošev *Gorski venec* nastali v obdobju nacionalnega preporoda, bujenja nacionalnih vezi in takrat aktualnim formiranjem modernih nacij v Evropi (Živančević 1981: 84). S Prešernovo pesnitvijo, ki jo bomo sicer podrobneje preučili kasneje, ti dve pesnitvi med drugim veže – tako Paternu (1977: 149) – politično aktualizirana tema junaškega narodnega in verskega upora zoper tuje nasilje. Tako *Smrt Smail-age Čengijića* kot tudi *Gorski venec* sta zgrajeni na dogodkih in karakternih likih iz črnogorskega življenja, ki je v tem času, v času osvobajanja Južnih Slovanov vzor hrvaškimi in srbskimi preporoditeljem (Jurančič 1962: 115). Oba pesnika sta se kot ustvarjalca naslonila na zgodovinsko gradivo: Njegoš na zator poturčencev v Črni Gori, Mažuranić pa na črnogorsko maščevanje nad turškim nasilnikom Smail ago (ibid.). Mažuranić in Njegoš sta bila oba tudi politično aktivna. Splošno znano je, da je bil Njegoš črnogorski vladar, in sicer najprej posvetni vladar in šele potem verski vladika.; cerkveno oblast je sprejel zgolj iz političnih razlogov in je le redko nastopal v duhovniškem oblačilu. Posebej velja poudariti Njegoševo nacionalno in slovansko

misel, ki zveni iz njegovih verzov, se kaže v njegovih pismih, v vsem njegovem političnem prizadevanju, v pripravljenosti, da bi šel – sam pomoči potreben – na pomoč Hrvatom in Srbom (Rupel 1947: 14). Tudi Mažuranić je bil politično aktiven kot poslanec v hrvaškem saboru in kasneje kot hrvaški ban. Po političnem prepričanju je bil liberalni-demokrat in napisal je tudi znani politični spis *Hrvati Madžarom*, v katerem je še bolj neposredno kot v poeziji izrazil svoja politična stališča (Martinović 2002: 94). Bil je tudi politično angažiran pripadnik ilirizma, o katerem bo več govora ob obravnavi Prešernovega odnosa do tega gibanja.

Zdaj, ko smo v glavnih obrisih obravnavali politično misel nekaterih najpomembnejših evropskih romantičnih pesnikov, poskušajmo še odgovoriti na vprašanje – na katerega smo sicer deloma že odgovorili –, kateri izmed teh pesnikov so imeli na Prešerna v političnem smislu največji vpliv. Byron, ki je imel v romantičnem pesništvu največji idejno-političen vpliv, je imel tudi velik – če ne največji – vpliv na Prešerna. Prešerna je z Byronovim delom seznanil Matija Čop, Prešernov duhovni učitelj, tedaj najbolj humanistično izobražen Slovenec, ki je obvladal vrsto evropskih jezikov in bil izredno literarno razgledan. »Prešeren je bil dovzeten predvsem za tiste elemente, ki so tudi Čopu veljali za glavno vrednoto Byronovega pesniškega dela – svobodomiselnost, svobodoljubnost in pa naslonitev na italijansko renesančno poezijo v motiviki ali obliki« (Kos 1970: 187). Prešeren se je lotil Byrona tudi prevajati in sicer njegovo pesnitev *Parizina*, v kateri ga je najbolj privlačevala erotična strast v boju z družbeno konvencijo, katere žrtev postaneta Hugo in Parizina (ibid.: 188). Podobno motiviko bomo našli, kot bomo videli, tudi v izvirni Prešernovi poeziji, npr. v pesmi *Judovsko dekle*. Poleg splošnih prvin Byronove svobodomiselnosti in svobodoljubnosti, ki so Prešernu nedvomno pomagale utrditi liberalni pogled na življenje, družbo in posameznika, so namreč pustile sled v Prešernovih pesmih tudi bolj konkretne motivne in idejne Byronove prvine (ibid.: 189). Vendar Prešeren ni v celoti sledil Byronu, še posebej ni imel kaj prida smisla za satanizem, ki ga je bilo mogoče najti v Byronovih pesmih. Kos (ibid: 236) v svoji analizi Byronovega vpliva na Prešerna zaključí, da iz analize oprijemljivo sledi, da nikakor ne gre za vpliv v smislu doslednega byronizma, ampak kvečjemu za izvirno preoblikovanje nekaterih značilnosti Byronove pesniške zvrsti.

Še več sledi kot Byron je v Prešernovi poeziji zapustil slovaški pesnik Jan Kollár s svojim pojmom matere Slave in opevanjem slovanstva, o katerem bomo več rekli ob obravnavi Prešernovega odnosa do tega pojma. Od slovanskih pesnikov, ki so vplivali na Prešerna, ne

moremo tudi mimo Mickiewicza: Prešeren je ob izdatni jezikovni pomoči poljskega prijatelja Korytka, ki se je nastanil v Ljubljani, prevedel Mickiewiczjev sonet *Rezygnacija* in pa odlomek iz *Konrada Wallenroda*, ki govori o ljudski poeziji kot ohranjevalki svobode pri zatrtem narodu. Tako kot Prešernov Krst pri Savici tudi ep Konrad Wallenrod nosi v sebi aktualno narodnopolitično misel (Paternu 1977: 147). Prešeren je bil preko Čopovih informacij nekoliko seznanjen tudi s Puškinovim pesništvom. Čop je imel v svoji knjižnici sedem Puškinovih knjig, ki zavzemajo širok razpon Puškinovih del, med njimi tudi byronske pesnitve (ibid.: 148). Od ostalih romantičnih pesnikov, ki so na Prešerna neposredno vplivali, omenimo še Mácho, s katerim je Prešeren, kot rečeno, prišel v Ljubljani v živ stik in skupaj sta se navduševala nad slovanskimi idejami. O vplivih drugih romantičnih pesnikov na Prešerna je manj zanesljivih podatkov, vendar pa ne moremo zanikati morebitnega posrednega vpliva: če je na primer Hugo vplival na Puškina, je preko Puškina vplival tudi na Prešerna. Znano pa je, da Prešerna, ki mu je po svetovnem nazoru še najbolj ustrezal skeptični agnosticizem, niso pritegnili romantični pesniki, kot so na primer Novalis, Hölderlin, Werner, Lamartine ali Shelley, ki so v različnih oblikah uveljavljali metafizične ali religiozne težnje romantičnega duha (Kos 1970: 250).

Prešeren pa svojih političnih idej ni črpal le od romantičnih pesnikov, temveč je nanj delovalo dvoje močnih kulturnih tradicij, od katerih je bila ena predvsem estetsko umetniška, druga pa miselno ideološka. V prvem primeru gre za idejno in estetsko normativnost antične poezije, v drugem pa za miselnost evropskega skepticizma, racionalizma in verskega kriticizma od antike pa do srede štiridesetih let 19. stoletja (ibid.: 238). Evropsko svobodomiselno tradicijo je Prešeren najbrž sprejel že v študijskih letih in ji ostajal zvest do zadnjih let, tako da se ga je že v zreli dobi oprijel vzdevek »freigeist« (ibid.: 254). Iz svobodomiselnega evropskega idejnega izročila je imel Prešeren za tiste čase presenetljivo veliko število knjig: filozofska dela Aristotela, spise o stoikih, številne spise, ki so kritizirali cerkev in krščanstvo, znamenito razpravo Thomasa Paina o človeških pravicah itn. Bil je torej svobodomislec v pravem pomenu besede.

Več o tem, od kod vse je Prešeren črpal svoje politične ideje, nam bo znano ob natančnejši obravnavi njegove politične misli. Prehajamo torej v osrednji del naše naloge – po njem nosi naloga tudi naslov.

3. Prešernova politična misel

Vprašanje, ki se zastavi pred samo obravnavo Prešernove politične misli, je, na kakšen način se lotiti te obravnave. Podlaga obravnave so seveda Prešernove pesmi, pisma,³ njegove ohranjene izjave in interpretacije vsega tega v prešernoslovju, vendar kako to najbolj celovito in sistematično prikazati? Lahko bi na primer šli od pesmi do pesmi in našli zdaj eno, zdaj drugo misel s politično vsebino, vendar bi imeli na koncu kljub vsemu zbranemu še vedno nepregledno celoto. Zato smo ubrali drugo pot in misli s politično vsebino sproti razvrščali v različne vsebinske sklope. Na tak način smo prišli do osmih vsebinskih sklopov Prešernove politične misli. Naštejmo jih tako, kakor si bodo sledili v obravnavi:

- Prešernova nacionalnopolitična misel
- Političnost Prešernovega kultiviranja jezika
- Prešernovo svobodomiselstvo
- Prešeren in revolucija
- Prešeren in kapitalizem
- Prešeren in slovanstvo
- Prešernov kulturnopolitičen angažma
- Prešernova demokratična misel

Meje med temi sklopi niso ostre in bi tisto, kar spada v en sklop, po sorodnosti lahko umestili tudi v drugega, vendar smo se zaradi večje preglednosti odločili za razdelitev na večje število sicer sorodnih sklopov. Tako bomo na primer v Zdravljici, ki je Prešernova najbolj izrazita politična pesem, iz kitice v kitico našli verze, ki se nanašajo na različne vsebinske sklope, a jih vendar veže sorodstvena nit. Kot vsak veliki pesnik je bil tudi Prešeren mojster sinteze, zato se bomo trudili, da ne bi njegove politične misli zaradi večje preglednosti obravnave po posameznih vsebinskih sklopih prikazali preveč fragmentarno.

³ Za obravnavo Prešernovih pesmi in pisem nam bo služila knjiga *France Prešeren – Poezije in pisma* iz leta 1964, ki jo je uredil Anton Slodnjak in ki zajema praktično vse Prešernove pesmi, vključno s pesmimi, ki niso bile objavljene v *Poezijah*, in slovenskimi prevodi nemških pesmi, kot tudi vsa ohranjena pisma, ki jih je Prešeren napisal.

3.1 Prešernova nacionalnopolitična misel

V dani zgodovinski resničnosti prve polovice 19. stoletja Prešeren ni bil in ni mogel biti samo poet, samo pesnik v smislu nevezanega umetnika. Že zato ne, ker se je zavezal slovenskemu jeziku. S tem se je zavezal tudi slovenskemu narodu in njegovemu boju za obstanek in uveljavitev, zavezal se je problematični usodi malega naroda sploh. In to v času Metternichovega absolutizma, ki ni bil naklonjen prebujni in osamosvajanju »nezgodovinskih narodov« avstrijskega cesarstva. Tako je pri Prešernu prišlo do neločljivega stika med poetično in nacionalno funkcijo pesnjenja (Paternu 1994: 10).

Ta položaj je dobro označil angleški zgodovinar A.J.P. Taylor v svoji knjigi *The Habsburg Monarchy 1809-1918*, kjer je zapisal misel, da so nekatere avstrijske narode, ki so se leta 1848 prikazali na odru zgodovine, ustvarili pesniki, vidni razumniki, prihajajoči iz kmečkih narodov (»peasant peoples«). Prešernove *Poezije*, ki so izšle konec leta 1846, tako predstavljajo pomembno pesniško in pomembno narodno dejanje: konstituiranje poezije in velik korak h konstituiranju naroda, predvsem njegove zavesti (ibid.).

Eno izmed zunanjih pobud za nastanek Prešernove Zdravljice je predstavljala pesem Jovana Vesela-Koseskega (1798-1884) *Slovenija presvitemu, premilostljivemu gospodu in cesarju Ferdinandu Prvimu, ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano*, ki je izšla na posebni prilogi *Novic* 4. septembra 1844. Ta pesem predstavlja nekakšen vrh vsesplošnega proslavljanja ob prihodu avstrijskega cesarja in cesarice v Ljubljano, ki je imela izredno močan odmev ne samo ob njenem izidu, temveč še dolgo potem. Ustvarila je tako rekoč pesniški okus dobe in kult Koseskega. Skrivnost nenadnega in izjemnega uspeha je bila v tem, da je pesem zadela duhovne potrebe povprečne slovenske meščanske in razumniške pameti tistega časa. Izpovedovala je namreč rodoljubje vnesene vrste, ki je brez sence dvoma povzdigovalo dozdevno veličino slovenske zgodovine in sedanjosti, tako da je uspešno krotila notranjo negotovost in bojazen nesvobodne slovenske zavesti. Poleg tega je bilo to odločno rodoljubje hkrati tudi varno rodoljubje, zajezeno v konservativno zvestobo cesarju in cerkvi, ujeto v meje tradicionalnega podaništva (Paternu 1977: 238).

Taki miselnosti se je Prešeren silovito postavil po robu z Zdravljico, napisano že takoj za pesmijo Koseskega, jeseni 1844, vendar objavljeno šele aprila 1848, saj je takojšnjo objavo takratni ljubljanski cenzor Matija Šporer preprečil. V Zdravljici je nacionalnopolitična misel jasna in glasna: »Bog našo nam deželo,/ Bog živi ves slovenski svet,/ brate vse,/ kar nas je/ sinov sloveče matere!«. Za temi besedami tiči misel slovenske narodne združitve, ideja Zedinjene Slovenije, ki jo je marčna revolucija 1848. leta prvič povzdignila v javni narodnopolitični program. V Zdravljici pa je tedaj radikalna ideja narodne samostojnosti in neodvisnosti izražena v okviru enakopravnosti, spoštovanja in prijateljstva vseh narodov (Paternu 1997: 17): »Živé naj vsi naródi,/ ki hrepené dočakat' dan«. Če je Prešeren v Pevcu dosegel najbolj prečiščeno upesnitev svojega bivanjskega nazora, obrnjenega navznoter, v osebno usodo, pa pomeni Zdravljica vrh spoznanja, obrnjenega navzven, v narodno in politično dogajanje (Paternu 1977: 237). Pesem nedvomno izraža tudi simpatije z drugimi nacionalnimi gibanji širom Evrope.

Svojo nacionalnopolitično miselnost pa je Prešeren izrazil že pred Zdravljico; najbolj izrazito v njegovih dveh največjih pesnitvah, v Krstu pri Savici in Sonetnem Vencu. Ameriški prešernoslovec Henry R. Cooper (1981: 222) trdi, da se lahko Krst pri Savici tako kot Mickiewiczovega *Konarda Wallenroda* bere kot nacionalnopolitični program. Prešeren se je za potrjevanje legitimnosti svojega nacionalnopolitičnega programa rad zatekal v slovensko preteklost. Tako kot je v zapisal Zdravljici: »Prost, ko je bil očakov,/ naprej naj bo Slovincov dom«, ali na drugem mestu: »De oblast/ in z njo čast,/ ko pred, spét naša boste last!«, tako je tudi v Krstu pri Savici in Sonetnem Vencu za del podlage pri pisanju vzel tisto zgodovinsko snov, ki govori o »častni« slovenski preteklosti in s tem upravičuje častno sedanost. Kolikor je bila slovenska preteklost res tako častna ali ne – z ubeseditvijo izpod Prešernovega peresa je to postala. »Prešernov zgodovinski zaris slovenstva je primer nacionalnopolitične ideologije. Iz tega pogleda nazaj izhaja bolj ali manj jasna zahteva po prihodnji obnovi nekdanje oblasti, časti in slave« (Kos 1994a: 104).

Uvod Krsta pri Savici je skoraj izključno posvečen patriotični temi (Kos 1966: 147). Čeprav bi lahko kdo interpretiral *Uvod* kot boj Črtomira za staroslovensko poganstvo proti krščanstvu, pa Kos (2002: 100) to zanika in trdi, da je Črtomirov boj namenjen predvsem obrambi svobode, samostojnosti in neodvisnosti zoper nevarnost tujega podjarmljenja. To potrjujejo tudi naslednji Prešernovi verzi: »Vem, de malike, in njih službo glave/ služabnikov njih so na svet rodile,/ v njih le spoštval očetov sem postave«. Črtomir torej ni branil svoje

vere zaradi vere same, temveč zaradi svojih očetov. Ohraniti je želel slovensko samobitnost, da ne bodo tujci Slovencem vsiljevali njihovih postav. Citirajmo še drug pasus z začetka Krsta, ki opisuje položaj na Slovenskem, potem ko je bila stara skupnost premagana in je krščanska stranka, zastopajoča interese tujcev, izvojevala zmago: »Na tleh leže slovenstva stebri stari,/ v domačih šegah vtrjene postave;/ v deželi parski Têsel⁴ gospodari,/ ječé pod težkim jarmam sini Slave,/ le tujcam sreče svit se v Kranji žari,/ ošabno nó'sjo ti pokonci gláve.« S temi verzi je Prešeren napravil korak k izrazito aktualistični noti, usmerjeni naravnost zoper tujo nemško oblast in zoper vodilno ideologijo časa oziroma njeno nasilje (Paternu 1977: 121). Prešeren se je zavedal, da Nemci Slovencem niso bili naklonjeni in da potujčevalne težnje avstrijskega nemštva predstavljajo veliko nevarnost za slovensko narodno rast, vendar je cenil vse tisto, kar je tudi v nemškem narodu pomagalo buditi demokratične in antifevdalne sile evropske revolucije, nemško klasično literaturo in filozofijo in pojave revolucionarno-demokratičnega gibanja med Nemci (Ziherl 1949: 18).

V sonetnem vencu zavzema Prešernovo obujanje (slavne) slovenske preteklosti zelo pomembno mesto: v osmem sonetu, ki pomenljivo stoji ravno na sredini venca. Sonet bi lahko citirali kar v celoti, saj skoraj v celoti opeva čas stare slovenske slave, svobode in sreče. Ta čas je zaobsežen v simboličnem imenu kralja Sama, ki poseblja prvotno dobo slovenstva. Prešeren je ne opisuje ali razlaga natančneje, vendar je iz celote razvidno, da so Slovenci v prvem obdobju svoje zgodovine uživali svobodo, čast, srečo in blaginjo. Ta čas je bil torej njihov pravi dom. Končal se je s tujo prevlado, ki so jo omogočile razprtije med samimi slovenskimi ljudmi. S tem je napočila druga doba slovenske zgodovine, prejšnji do kraja nasprotna, z njo so prišli nad slovenski narod časi nesvobode in nesreče (Kos 1991: 122).

Tudi v drugih sonetih Sonetnega venca je prisoten nacionalnopolitičen naboj. Že v prvem verzom in z verzi v sedmem sonetu, v katerih med drugim piše, »da bi nebesa milost nam skazale«, če bi »z domačim pesmam Orfeja poslale«, Prešeren samega sebe postavi na ključno mesto, kot tistega, ki bi s svojimi pesmimi »sfca vnel za čast dežele,/ med nami potolažil razprtije,/ in spet zedinil rod slovenš'ne cele.« Prešernova poezija naj bi torej imela takšno mobilizatorsko moč, da bi povzročila cele politične premike. Malce manj »udarniški« je

⁴ Paternu (1977: 108) navaja, da v pesnikovi sklepni opombi Krsta pri Savici beremo: »Parski Têsel... Tesel (Tassilo), parski vojvoda, je Valjhuna, ki so ga bili Slovenci v prvih letih vojvodstva iz dežele spodili, s tremi trumami vojšakov nazaj pripeljal in jim ga zopet vsilil«.

Prešeren v devetem sonetu, kjer ubere milejše tone, saj se njegov venec spet zaplete v ljubezen do Julije. Vendar pa v tem sonetu Prešeren pokaže pristno domoljubje: »Iz domovinske so ljubezni lile./ Skeleče misli, da Slovenec mile/ ne ljubi matere, vanj upajoče«. Tako kot Prešeren obžaluje, da ga ne ljubi Julija, tako tudi obžaluje, da Slovenci ne ljubijo dovolj svoje matere, Slovenije.

Poleg dveh Prešernovih najpomembnejših pesnitev, Krsta pri Savici in Sonetnega venca, Prešeren izraža svojo nacionalno miselnost tudi v drugih pesmih. Ena takšnih je *V spomin Andreja Smoleta*, prijatelja, ki ob njegovi smrti zapiše: »ena se tebi je želja spolnila:/ v zemlji domači de truplo leži.// V zemlji slovenski, v predragi deželi,/ ki si jo ljubil prisrčno ves čas;/ v kateri očetje so naši sloveli,/ ktera zděj ima grob komej za nas.« Ne moremo tudi mimo prvega soneta v *Sonetih nesreče*, kjer Prešeren z vzklikom »O, Vrba, srečna, draga vas domača« izraža nostalgijo po pristnem domačem slovenskem okolju, razočaran nad življenjem, ki ga je okusil na Dunaju in v malomeščanski Ljubljani. V prvem sonetu Ljubeznjenih sonetov pa Prešeren spet obuja spomin na »Očetov naših imenitna dela«. Že to, da je Prešeren sonete z nacionalnopolitično tematiko umeščal na začetek svojih sonetnih ciklov, priča o tem, kakšen pomen je pripisoval tej tematiki.

Omenimo še besedili, ki ju Prešeren ni umestil v knjigo Poezije: pesem *Elegija svojim rojakom* in napis *Prijatelju Ferdinandu Šmidu*. V narodno prebudni elegiji Prešeren v dvogovoru z »zemljo kranjsko« zapiše: »Zemlja kranjska, draga mati!/ kdaj bo utihnil najni jok?/ Al kděj bova vidla vstati/ bratov jaz, ti čast otrók?«. V duhovitem patriotskem napisu prijatelju Ferdinandu Šmidu pa: »Ni mi prijetno/ nemško ime;/ srčno pa ljubim/ kranjsko srcé.«

Prešeren pa je kazal zanimanje tudi za ljudsko pesništvo. Pri narodih, ki so se začeli prebujati v življenje, je ljudska pesem njihovim buditeljem pomenila prvo kulturno potrditev narodne samobitnosti in pravice do življenja. Zato je imelo zanimanje za ljudsko pesem v dobi romantike globoko progresiven pomen (Ziherl 1949: 45). Vendar v nasprotju s Kopitarjem, za katerega je ljudsko pesništvo, konkretno srbska narodna pesem kot zgled, predstavljalo sam vrh pesništva, pa za Prešerna in Čopa ljudska pesem ni bila zaključek, marveč izhodišče slehernega nadaljnega pesniškega ustvarjanja (ibid.: 46). Ves Prešernov krog je z vnemo iskal in zbiral zaklade ljudskega pesništva in Prešeren je videl v iskanju in objavljanju ljudskih pesmi važno točko preporodnega programa (Kidrič 1938: 336). V Prešernovem

odnosu do ljudske pesmi se je razodeval njegov odnos do slovenskega ljudstva sploh, do njegovega družbeno-političnega in kulturnega dviga ter napredka (Ziherl 1949: 48).

Ustavimo se še pri eni redkih ohranjenih Prešernovih izjav. Ohranil se je spomin na drastičen pogovor, ki ga je imel Prešeren z juristom Matejem Cigaletom v gostilni Stara pošta v Kranju ob burnih dogodkih leta 1848. Rekel je: »Ne mislite, da bo stara kurba Avstrija kaj dala, kar ji ne boste iz nohtov iztrgali, kar vam je zdaj dala, bo nazaj vzela«. Iz te izjave je razbrati Prešernov odpor do avstroslavizma (Paternu 2000: 155), kot tudi to, da če je bil Prešeren v svoji visoki poeziji kljub ostrosti še vedno zelo omikan, je znal biti v gostilniških pogovorih zelo oster in piker.

V Prešernovi pisemski korespondenci pa je za vpogled v Prešernovo nacionalnopolitično miselnost pomembno pismo češkemu prijatelju Čelakovskemu z dne 12. marca 1883, v katerem Prešeren zapiše: »Zares je treba dramilov mojim Kranjcam«. Čelakovski, čeprav Čeh, je bil velik zagovornik Prešernove poezije, in to dramilo bi potrebovali domači nasprotniki Prešernove poezije, da bi uvideli kaj Prešernova poezija sploh je, kot tudi to, da bi se sami poskusili v pisanju, saj je, tako Prešeren, »poezija do zdaj per nas večidel nobdelana ledina, z' prozo se sami duhovni ukvarjajo«. O literaturi kot sredstvu za doseganje političnih ciljev bo več povedanega v naslednjem poglavju.

3.2 Političnost Prešernovega kultiviranja jezika

Leta 1837 je Prešeren v pismu Stanku Vrazu zapisal naslednje: »Tendenco naših pesmi in druge literarne dejavnosti ni nič drugega kot kultivirati naš materin jezik«. Slovenska romantika se je porajala v posebnem položaju: pred njo še sploh ni bilo višje razvite umetne pesniške prakse, oziroma so bili samo nastavki vanjo (od posvetnih pesnikov predvsem Feliks Dev, Valentin Vodnik in Urban Jarnik, od verskih knjig del svetopisemske, pridigarske in meditativne literature). Slovenska književnost spada med tiste slovanske književnosti, ki v obdobju razsvetljenstva oziroma klasicizma niso bile »popolne literature«, temveč »nepopolne«, saj so imele razvite predvsem ali samo tiste pesniške zvrsti, za katere je klasicizem dovoljeval rabo ljudskega jezika. Zgodovinska logika takega položaja je določila glavni program slovenske romantike (Paternu 1973: 115).

Seveda je imela Prešernova in Čopova prizadevnost te vrste v ozadju nacionalni program. Uveljaviti sta hotela polno enakovrednost slovenskega jezika in s tem tudi naroda na zemljevidu razvite evropske poezije (ibid.: 116-117). Samo artizem, ki ni sam sebi namen, temveč nosi v sebi čut zgodovinske nuje in zavest narodnega obstoja, je lahko tako fanatičen, kot je bil artizem prvega obdobja slovenske romantike. Čeprav je Prešeren sprejel romantično pojmovanje pesnika in spontanega navdiha, njegova pesniška praksa ne more utajiti nenavadno strogega dela in skrajno nadziranega oblikovanja (ibid.: 117).

Artizem Prešernove in Čopove romantike je nastal v skladu z logiko in potrebo zgodovinskega trenutka, do katerega je v prvih desetletjih 19. stoletja prispel razvoj slovenske književnosti. Smiselno in v duhu novih potreb je bilo, da se je ta artizem teoretsko izoblikoval ob najbolj dosegljivem in najbolj ustrezno izdelanem evropskem konceptu. In tu je bila pri roki predvsem teorija bratov Schleglov, utemeljiteljev nemške romantike, ki je prek Dunaja in njune tamkajšnje dejavnosti prodrla tudi na evropski jugovzhod. Čop je dodobra poznal dela bratov Schleglov, Prešeren pa vsaj njune glavne ideje (ibid.: 118-119).

Eno izmed glavnih izhodišč teorije je bilo v teoriji jezika, kot jo je razvil Friedrich Schlegel. Jezik je predstavil kot posebno človekovo prednost, kot lastnost, ki je človeka šele naredila za človeka. Kot našo sodbo o posamezniku v veliki meri določa zmožnost njegovega izražanja, tako po njegovem tudi našo sodbo o narodu prečesto določa moč in kultura njegovega jezika. Od tod sledi nadaljnje Scheglovo sklepanje, da je literatura tista, ki kaže narodovo resnično moč; ljudstvo, ki poezijo ima, se samo čuti povzdignjeno in poplemeniteno pa tudi v naših očeh in v naši sodbi je postavljeno na višjo raven (ibid.: 119).

V enem izmed predavanj je Friedrich Schlegel svoja izhodišča dopolnil z nekaterimi mislimi, ki so še bolj zadevale slovensko situacijo. Izrekel je tezo o veliki škodi, ki jo ima narod, če za višje potrebe javnega življenja in pisanja sprejema tuj jezik⁵. In prav izobražencem, njihovi narodni vesti in njihovi zmožnosti – saj poznajo kulturo višje razvitih jezikov – nalaga Schlegel dolžnost, da se zavzamejo za kulturni vzpon, za evropeizacijo domačega jezika. Te Schleglove misli, ki niso šle mimo Čopa in Prešerna, moramo uvrstiti v seznam pomembnih pobud slovenskega preporoda (ibid.: 120).

⁵ Prešeren in Čop sta se med drugim inspirirala tudi ob Dantejevih nazorih o jeziku. Dante je namreč zagovarjal rabo ljudskega jezika namesto latinščine tudi v visoki literaturi in ugotavljal, da lahko postane jezik v svoji knjižni obliki tisti povezovalni člen, ki naj združi narod (Pirjevec 1988: 34).

Čop in Prešeren sta vsak na svoj način razločno povedala, da je književna kultura, omejena samo na tako imenovano »kmečko literaturo« v bistvu revna stvar. Zaznala sta zgodovinski trenutek, ko morajo Slovenci priti do svobodne in razvite literature, ki bo pritegnila tudi izobražene, zahtevnejše bralce. To pa lahko postane šele tedaj, ko bo svojo jezikovno in umetnostno zmogljivost preizkusila in dokazala z obvladovanjem najbolj zahtevnih, reprezentativnih oblik evropske poezije od antike mimo renesanse pa do sodobne evropske romantike. Posebna pozornost naj bi pri tem veljala romanskim renesančnim oblikam in še zlasti sonetu, ki ga je scheglovska romantična šola (bratov Friedricha in Avgusta Schlegla) postavila za preizkusni kamen jezikovne kulture, za eno izmed glavnih sredstev zoper barbarizacijo jezika. Zato tudi ni naključje, da zavzema sonetizem s Sonetnim vencem v svojem vrhu osrednje mesto Prešernovih Poezij. Drugi veliki preizkus pa je predstavljala sodobna epska pesnitev, romantična poema ali »povest v verzih«, ki jo je Prešeren ustvaril s Krstom pri Savici (Paternu 2000: 153).

Odločitev za »povest v verzih« ni bila naključna. V obdobju evropske romantike je poleg lirike pesniška epika spet dobila veliko veljavo, vmes tudi »povest v verzih« kot nacionalna epska pesnitev. Friedrich Schlegel je nacionalno pesnitev postavil za temeljno preizkušnjo literature vsakega naroda. Menil je, da se literatura sploh najbolj srečno začinja takrat, kadar se začinja z nacionalno pesnitvijo, seveda v visokem pesniškem jeziku in slogu (Paternu, 2006b: 291). Že uvodni sonet Krsta pri Savici ni po naključju naslovljen na Matija Čopa, ki je bil steber ideje o kultiviranju slovenskega pesniškega jezika in učen teoretik sodobne pa tudi starejše evropske pesniške epike (ibid.: 291-292).

Poleg tega, da je z namenom kultiviranja slovenskega jezika – in, seveda, iz svoje notranje potrebe, brez katere prava poezija ne more nastati – Prešeren pisal v najvišjih pesniških oblikah, je svoje jezikovne nazore eksplicitno izražal tudi v nekaterih pesmih. Svojo jezikovno polemiko je začel s satirično *Novo pisarijo* leta 1830. Nova pisarija je dialogna satira, ki v pogovoru med konservativno avtoritativnim Pisarjem in mladim pesnikom Učencem sopostavlja dvoje nasprotnih literarnih naporov, ki sta se takrat srečala na Slovenskem in prihajala v vse bolj očiten spopad. Na eni strani književnost, namenjena miroljubnim poljedelcem, kot so tedaj nekateri imenovali Slovence, na drugi književnost, namenjena izobraženim in zahtevnejšim bralcem (Paternu 1994: 107). Jernej Kopitar, s katerim si je bil Prešeren glede literarno-jezikovnih nazorov na nasprotnem bregu, bi prav

lahko v tej satirični pesnitvi predstavljal pisarja, medtem ko se Prešeren bržkone poistoveti z učencem. Pisar učencu ob koncu pesnitve zažuga, katerih pesniških oblik naj se brani (romanc, tragedij, zdravljic, sonetov) in naj rajši poje to, »kar treba je pri hiši, za hleve treba, treba je na polji«. Na kar mu učenec, seveda satirično, odgovori: »po tvoji volji/ bom pel: gosen'ce kaj na repo var'je,/ kak' prideluje se krompir najbolji;/ kako odpravljajo se ovcam garje,/ preganjajo ušivim glavam gnide,/ loviti miš' učil bom gospodarje.« Na te posmehljive učenčeve besede pa Pisar v zadnjem verzu pesnitve vzklikne: »O, zlati vek zdaj muzam kranjskim pride!« Seveda je jasno, da če bi pesniki o tem pisali, to prav gotovo ne bi bil zlati vek za poezijo; kvečjemu za Kopitarja in še koga iz »rovtarskih Aten«, s katerimi Prešeren poimenuje zaostalost Kopitarjeve jezikovne šole.

V zabavljivem napisu janzenistu Ravnikarju: »Gorjancev naših jezik potujč'vavši,/ si kriv, da kolne kmet molitve bravši«, se je Prešeren ponorčeval iz deležnikov na -ši, ki so tuji slovenskemu ljudskemu jeziku in se izrekel proti potujčevanju slovenskega jezika. Na večih mestih svoje poezije je Prešeren izražal skrb za slovenski jezik in strah, kot je zapisal v šestem sonetu sonetnega venca, »da boš ti, da zale/ Slovenke nemško govorit' umetne.«

Nekateri so Prešernu očitali, da je tudi sam pisal v nemškem jeziku. Vendar pa Prešeren nobene svoje nemške pesmi ni umestil v zbirko Poezije, prav zato, ker se je zavedal nacionalnega pomena te zbirke za Slovence. Pesmi v nemškem jeziku je pisal predvsem takrat, ko jih bodisi ni štel za svoje osrednje pesmi, ali pa je hotel, da čim prej dosežejo čim večji krog bralstva. Med slednje spada pesem *Dem andenken des Matthias Čop (Spominu Matije Čopa)*, ki jo je napisal v nemščini in objavil v nemškem časopisu *Illyrisches Blatt*, da bi »vesoljnemu svetu« povedal, iz kakšnega testa je bil njegov preminuli prijatelj. A kljub temu, da je pesem napisana v nemščini, je v njej, v prevodu Janka Glazerja, najti pomembne misli, ki kličejo na pomoč za obstoj slovenskega jezika in slovenstva: »Ne bo te žgala rana več ognjena,/ da domovini sin se odtujaše,/ da se boji slovenskega imena//, da milih, dragih glasov ne spoštuje,/ ki jih nekoč ga draga mati je učila, / le tujca jezik, šege občuduje.« Ti verzi so živ dokaz, da se Prešeren, tudi ko je pisal v tedaj uradnem nemškem jeziku, ni nikdar odrekel mislim na slovenščino in slovenstvo.

Vsa Prešernova jezikovna prizadevanja, tako tista po kultiviranju slovenskega jezika, kot ta po njegovi zaščiti pred nevarnostjo germanizacije, so bila tudi politična. Jezik je tukaj služil kot sredstvo, kot miroljubno orožje v političnem boju.

3.3 Prešernovo svobodomiselstvo

Prešeren se je v času študija na Dunaju dokončno oblikoval v »frajgajsta«, v svobodomisleca v smislu predmarčne proticerkvene in protivverske ideologije (Kos 1994b: 2). Znano je bilo, da ne hodi ne k spovedi ne k obhajilu, pa tudi ne vsak dan k maši, kot je bilo v Klinkowstörmovem zavodu, kjer je bival, zaželeno. V teh letih je bila njegova svobodomiselnost tudi že podprta z idejami filozofskih, znanstvenih in političnih nauk, pa tudi ideologij, ki so tako ali drugače spodbijale veljavo krščanstva, zlasti pa katoliške vere in Cerkve. Posebno vlogo v Prešernovem oddaljevanju od obojega je imela seveda tudi posvetna literatura, ki jo je začel sprejemati v ljubljanskih letih vsaj od petnajstega leta naprej, tako grško-rimska kot renesančna in nazadnje sodobna romantična (ibid.: 2-3). Pri slednji se je lahko glede svobodomiselstva največ navdihoval pri Byronu in byronistih, kot je bil Puškin.

Od najbolj protikrščansko zloglasnih knjig tistega časa je imel Prešeren v svoji knjižnici teološko filozofsko delo *Das leben Jesu, kritisch bearbeitet* (Jezusovo življenje, obdelano kritično) mladoheglovca D.F. Straussa iz leta 1835. O tem delu, ki je v razlaganju krščanske vere pomenilo drzen in revolucionaren dogodek, iz pisma vodiškega župnika Jerneja Arka pesniku z dne 15. avgusta 1838 izvemo, da ga je Prešeren ne le imel in bral, ampak tudi posojal svojim prijateljem. Če upoštevamo Marxovo pripombo, da se na primer celo v Angliji »noben dostojen človek ni drznil knjige prevesti in noben ugleden tiskarnar tiskati«, si ni težko predstavljati, kaj je to delo pomenilo na slovenskem v predmarčnem obdobju (Paternu 1977: 132). Osrednja in za tisti čas najbolj razburljiva teza Straussove knjige, se je glasila, da bistvo vsake religije – ne le poganske, ampak tudi monoteistične in krščanske – ni zgodovinska resnica, ampak mit (ibid.: 133). Zanimanje za to vrsto literature priča o tem, da se je Prešeren jasno zavedal vloge, ki jo imajo religija, cerkev in duhovščina kot idejno-politični oporniki metternichovega absolutizma v Avstriji in še posebej v Sloveniji (Ziherl 1949: 27).

Prešernova nezakonska hči, Ernestina Jelovšek, je v svojih *Spominih na Prešerna* ohranila nekaj očetovih za tisti čas radikalnih, svobodomiselnih izjav. O očetovem pojmovanju spovedi Ernestina pripoveduje takole: O neki priliki, ko ga je moja mati vprašala, če tudi on hodi k spovedi, je dejal: »Nič ni za moža bolj poniževalnega – skoro bi rekel onečaščujočega – kakor spoved. Če je človek storil kako krivico in to tudi uvidi, tedaj naj jo skuša popraviti. Greh je namreč škodovati svojemu bližnjemu. Če pa krivice ne poravna, mu ne more dati

odveze noben duhovnik v imenu Boga vsega pravičnega« (Jelovšek v Paternu 1974: 418). Zdi se, da gre za popolnoma sekularizirano, razsvetljsko utalitaro in torej ateistično pojmovanje spovedi (Kos 1994b: 4). In o krstu je po Ernestinini pripovedi mislil naslednje: »Ko se mu je rodila prva hčerka, je rekel moji materi, da ni treba dati otroka krstit. Mati se je zelo čudila tej njegovi opomnji, zlasti ker je še pristavil, da si otrok, ko dorase, lahko sam izvoli vero, po kateri hoče živeti« (Jelovšek v Paternu 1974: 418). Ta izjava kaže na novo liberalno, v 19. stoletju spočeto in v 20. stoletju močno razširjeno pojmovanje, po katerem je vera samo še zasebna stvar vsakega posameznika, in to tako zelo, da o njej ne morejo odločati niti otrokovi starši, pač pa šele poedinec v svoji odraslosti (Kos 1994b: 4). Podobno skrajna je Prešernova misel, s katero je v nekoliko poznejšem času opredelil svoj pogled na duhovščino. Ko si je po lastnih besedah želel sina in je tako rekoč že razmišljal o njegovi vzgoji, celo o poklicu, je Ani Jelovšek povedal tole: »Moj sin ne bo nikoli duhovnik – če pa le bo – potem ni moj otrok« (Jelovšek v Paternu 1974: 418). Izrečene besede vsebujejo zelo radikalno, nepreklicno obsodbo duhovniškega stanu, poklica in poslanstva. Takšne so čisto skladne z izjavami o grehu, spovedi in krstu. Po vsem tem ni mogoče dvomiti, da je Prešeren v zasebnem življenju kazal mnoge lastnosti pravega svobodomisleca, lastnosti, ki so bile proti sredini 19. stoletja značilne za velik del evropskega posvetnega izobraženstva, zlasti liberalno in demokratično usmerjenega (Kos 1994b: 4-5).

Prešeren, ki ni prenesel, kot pripoveduje izročilo, verige niti na svoji žepni uri, pa je bil zaradi svoje svobodomiselnosti na slabšem v svojem odvetniškem poklicu. Šef ljubljanske policije, dr. Franz Uhrer je pesnikovo četrto prošnjo za samostojno odvetništvo leta 1844 zavrnil z naslednjimi pisnimi ugotovitvami: da je sicer pošten in sposoben jurist, vendar živi neurejeno, se drži »nefinih manir«, je brezobzirno kritičen in grajav, njegova verska načela pa so »slabotna in zaradi hudega racionalizma zmešana«. Sklep se je glasil: za odvetnika bi bil primeren, »le če bi spremenil načela in svoj način življenja«. Tak je bil pač Prešeren v očeh provincialnega uradnika Metternichove dobe (Paternu 1997: 18).

Zdaj, ko smo s pomočjo knjig, ki jih je Prešeren bral, in izjav, ki jih je dal in ki so jih drugi dali o njem, Prešerna označili za svobodomisleca v pravem pomenu besede, si oglejmo še, kako je bilo s svobodomiselstvom v njegovi poeziji. Ustavimo se najprej pri vprašanju Prešernovega svobodomiselstva v Krstu pri Savici. To vprašanje je nedvomno zapleteno iz razloga, ker je Prešernova pesnitev bila deležna daleč največjega števila interpretacij izmed vseh njegovih del in se ji je godilo podobno kot Cervantesovemu Don Kihotu,

Shakespearevemu Hamletu ali Goethejevemu Faustu. Ključno vprašanje, ob katerem so se kresala in se še vedno krešajo mnenja številnih razlagalcev, je, kako si razlagati Črtomirovo spreobrnitev v krščanstvo? Novejši pregled različnih interpretacij Krsta pri Savici je opravil Janko Kos (2002) v razpravi *Krst pri Savici v luči kritik in interpretacij*. Kos navaja, da je bila v prvem obdobju po izidu Prešernovi pesnitvi naklonjena tako liberalna kot konservativna stran. Vsaka si je namreč pesnitev razlagala sebi v prid. Znani štajerski zdravnik, svobodomislec in poznejši liberalec Štefan Kočevar je pesniku leta 1839 izrekel zahvalo za njegove pesmi, predvsem pa za Krst pri Savici, ki ga je večkrat prebral (ibid: 84). In tako je pesnitev po letu 1840 pri poznavalcih že veljala ne samo za osrednje Prešernovo delo, temveč morda za najimunitnejši primer slovenskega pesništva sploh. Le tako se je lahko zgodilo, da je konservativni Janez Bleiweis v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* ponatisnil celotno pesnitev, to pa s pripombo: »Ne poznamo je v krajnskimu pisemstvu lepši zverstene povesti v verzih, kakor je "Kerst per Savici", ki jo je naš slavni pevec Dr. Prešerin spisal in v letu 1836 dal natisniti« (Bleiweis v Kos 2002: 84). Tega neproblemskega in tudi neproblematičnega razmerja do pesnitve pa je bilo konec leta 1879, ko je Fran Levec objavil oris Prešernovega življenja, v katerem je iz Prešernovega pisma Čelakovskemu citiral ravno tisto mesto, ki se nanaša na Krst pri Savici (Kos 2002: 87-88). V tem pismu Prešeren med drugim zapiše:

Moj najnovejši proizvod, Kerst pri Savici, ki je izšel nekako konec sušca, prosim, presojajte kot metrično nalogo, s katere rešitvijo je bil združen namen pridobiti si naklonjenost duhovščine. (...). Duhovni gospodje so bili to pot z mano zadovoljni in so pripravljene odpustiti mi tudi prejšnje moje grehe; sicer pa bi mi bilo ljubše, ko bi moje poezije kupovali, kot pa da jih hvalijo.

S tem se je v razumevanju in razlaganju, pa tudi v vrednotenju in kritični presoji Krsta pri Savici odprlo novo poglavje, ki v številnih ozirih sega do današnjega časa. Objava Prešernove sodbe o lastni pesnitvi, z besedami, ki jih je bilo mogoče razumeti tako ali drugače, je imela posledice tako za svobodomislece kot za katoliške razlagalce Krsta, ki se do tedaj med sabo niso bistveno razlikovali. Zdaj so se prvi in drugi znašli pred odprtimi vprašanji, ki so jih spravljal v zadrego in težave. Za katoliške razlagalce ni bilo več tako zelo gotovo, ali smejo v Krstu pri Savici videti iskren izraz Prešernovega krščanskega upanja, to pa je vrglo dvomljivo luč na smisel Črtomirovega pokristjanjevanja. Svobodomiselnina stran pa je v Prešernovi izjavi sicer lahko videla dokaz, da v Krstu pri Savici nikakor ne gre za besedilo, ki bi govorilo v prid krščanstvu in katolištvu, ker je nastalo po Prešernovem lastnem zatrdilu iz čisto zunanega, celo preračunanega namena – seveda, če je to zatrdilo jemala kot resnobno, ne pa ironično. Toda s tem se je pred svobodomiselnimi razlagami nenadoma odprlo nerodno

vprašanje o tem, ali takšno delo sploh še lahko priznavajo za pravo pesniško mojstrovino (ibid.: 88-89).

Prva, ki sta jasno poudarila, da je treba Prešernovo izjavo v pismu Čelakovskemu razumeti kot sarkazem, ne pa kot pravo sodbo o lastnem delu, sta bila Josip Tominšek in Ivan Grafenauer. Tominšek je svoje mnenje strnil v vzkliku: »V celi slovstveni zgodovini bi težko našli kaj tako pereče sarkastnega, kakor je tisti Prešernov stavek, očitvidno nalašč odet v suhoparno resno, skoraj v uradnem slogu prikrojeno obleko« (Tominšek v Prijatelj 1952: 285). Po Grafenauerjevem mnenju, izraženem v *Zgodovini novejšega slovenskega slovstva*, pesnitev tudi ne slika toliko boja poganov proti krščanstvu, ampak boj proti tujstvu in da Prešeren hoče, da vidimo v tem boju boj njegovega časa za napredek domače kulture in slovstva proti ponemčenemu vladnemu samodržstvu in njega vernim služabnikom jožefincem in janzenistom (Grafenauer v Kos 2002: 91).

Vsekakor Prešernove izjave v pismu Čelakovskemu ne gre jemati dobesedno. Nepredstavljivo je namreč, da bi Prešeren svojo pesnitev, ki jo je z uvodnim sonetom posvetil najboljšemu prijatelju Matiju Čopu, in ki jo je napisal tudi z namenom kultivirati slovenski jezik, pri čemer je sledil teoriji Friedericha Schlegla, ki je, kot smo zapisali, nacionalno pesnitev postavil za temeljno preizkušnjo literature vsakega naroda, imel zgolj za »metrično nalogo, s katere rešitvijo je bil združen namen pridobiti si naklonjenost duhovščine«. V tej izjavi ni šlo za nič drugega kot izražanje sarkazma nad duhovščino, ki je Prešernovo pesnitev hvalila, čeprav ni dobro razumela Črtomirove spreobrnitve v krščanstvo. Črtomir se je namreč v krščanstvo spreobrnil zaradi ljubezni do Bogomile in ne ljubezni do krščanstva. Prešeren je ostal tudi v Krstu pri Savici, kot med drugimi ugotavlja Prijatelj (v ibid.: 96), zvest svojemu svobodomiselstvu. Svobodomiselstvu torej, katerega glavno vodilo je ljubezen.

Zanimiva je interpretacija Krsta pri Savici Avgusta Žigona po kateri je treba pesnitev razumeti kot prisposodbo za Prešernov in Čopov kulturni boj z zaostalim slovenskim okoljem predmarčnega časa, zlasti z janzenistično duhovščino (Žigon v ibid.: 102). Realna pa se zdi tudi Paternujeva razlaga, da Črtomirova odločitev za krst ni verniška spreobrnitev v pravem pomenu besede. Je samo resigniran pristanek na edino možno obliko tvornega obstajanja v popolnoma spremenjeni zgodovinski danosti, zoper katero se je boril do zadnjega, a naposled ostal premagan in popolnoma sam (Paternu v ibid.: 112). Navsezadnje pa je Prešeren s tem, ko je orisal karantansko samostojnost pred pokristjanjevanjem, njen konec pa povezal s

prihodom krščanstva na slovenska tla, dal nacionalni ideji očiten svobodomiseln poudarek (Kos 1994a: 106).

Prešeren je svoje svobodomiselnost najbolj neposredno izražal v svoji ljubezenski poeziji. Že samo pisanje ljubezenske poezije v tistem času še zdaleč ni bilo apolitično, saj se je Prešeren z ljubezensko poezijo boril proti konservativni miselnosti na slovenskem, ki je taki poeziji nasprotovala, da ne bi rušila konservativnih vrednot. Vrednot torej, ki jih določa tudi politika. Še posebno hudi nasprotniki ljubezenske poezije so bili janzenisti. Prešeren je zanje v pismu Čelakovskemu, z dne 29. aprila 1833, uporabil ostre besede. V pismu omenja, da je v Kranjski Čbelici »omejenost naših janzenistov našla npravstveno spotakljive pesmi«. Za tem pa še posebej obsodi knjižnega revizorja Pavška, ki ga imenuje »najbolj omejeni janzenist«. »Janzenisti so se namreč pohujševali nad vsebino Prešernove ljubezenske poezije in imeli v rokah cenzuro« (Grafenauer 1919: 125). Prešeren janzeniste napade v Novi pisariji, kjer v dialogu med učencem in učiteljem izpove svoje nasprotovanje konservativcem in nasprotnikom erotičnega pesništva (Krakar 1972: 71). To se kaže npr. v verzih, ki jih zapove Učencu konservativni pisar: »Da bi Kranjice strupa z njih ne pile,/ ljubezni sladke, ki srce zapelje,/ bi z Romejevo Jul'jo ne čutile!«

Prešeren se je s svojo ljubezensko poezijo boril tudi proti predsodkom, ki ljubezen omejujejo. O tem govorita pesmi *Nezakonska mati* in *Judovsko dekle*. Nezakonska mati je pesem, ki govori o materinski ljubezni. V njenem ospredju je socialno psihološki problem neporočene matere ter nasprotje med človečnostjo matere in nečlovečnostjo veljavne morale. V Judovskem dekletu pa gre za zgodbo Judinje in kristjana, ki jima verski predpisi ne dovoljujejo zakonske zveze. Ljubezenski problem je tu še bolj izrazito kot v Nezakonski materi pomaknjen v območje družbene problematike, saj gre za intimen konflikt z versko pravnimi normami (Paternu 1977: 265). Prešeren svoje ljubezenske poezije ni imel zgolj za izpoved svojih nezamolčljivih notranjih občutkov, marveč si je bil v svesti njene družbene vloge (Ziherl 1949: 40).

Omenjali pa bi lahko še številne Prešernove ljubezenske pesmi, od katerih vsaka zase govori o Prešernovem hrepenenju po čisti ljubezni, ki je ne omejuje nobena družbena konvencija; po ljubezni, po kateri hrepenijo svobodomisleci, in za katero se je Prešeren, tako kot nihče pred njim na Slovenskem, v vrhunski pesniški besedi boril zoper domači janzenizem.

3.4 Prešeren in revolucija

Že to, da se je Prešeren boril za nacionalno idejo slovenstva, pisal vrhunsko poezijo v jeziku »miroljubnih poljedelcev« in bil svobodomislec v pravem pomenu besede, je bilo samo po sebi revolucionarno. To nas napeljuje, da je imel Prešeren tudi do same revolucije, tj. do družbeno-politične spremembe, pozitiven odnos. Da bi ugotovili, če to drži, je potrebno preučiti, kar je znanega o Prešernovem odnosu do revolucij tistega časa, na čelu z najbolj slavno – francosko revolucijo.

France Kidrič (v Kos 2007: 125) je leta 1939 ugotavljal, da so »ideje velike revolucije«, ki so jih odklanjali bukovniki in v glavnem tudi Vodnik okoli leta 1800, živele naprej v mlajši generaciji romantične dobe, zlasti v Prešernu in Andreju Smoletu pa še v drugih sodobnikih. Od tod naj bi sledilo, da se je v delu teh svobodomiselnih kulturnih ustvarjalcev nadaljevalo pozitivno razmerje, ki ga je z *Matičkom* zastavil že Linhart, in da je nato brez sprememb obstalo kot značilnost vse poznejše svobodomiselne, liberalne, nazadnje tudi »leve« kulture na Slovenskem.

Da bi si še poglobljeno ogledali Prešernov odnos do francoske revolucije, je po mnenju Janka Kosa (2007: 127) poglobljeno pomena francoska himna, napisana v času francoske revolucije – *Marseljeza*. Kot za Čopa tudi za Prešerna ni mogoče navesti neposrednih izjav, v katerih bi bile tematizirane bodisi njegove simpatije za francosko revolucijo ali pa odpor do nekaterih njenih aspektov. Vsaj toliko kot za Čopa, je tudi za Prešerna mogoče domnevati, da je sprejemal njene izhodiščne ideje in poglobljene cilje, da pa je kot večina evropskih romantikov zavračal njeno radikalizacijo v jakobinstvu (ibid.: 127-128). Najustreznejše gradivo za raziskavo Prešernovega razmerja do idej francoske revolucije pa je seveda njegova poezija, in sicer s tistimi teksti, v katerih je mogoče najti neposredne ali posredne odmeve Marseljeze (ibid.: 128).

V tesejši stik z Marseljezo je Prešernovo pesnjenje prišlo že leta 1830, ko je neposredno po pariški julijski revoluciji prevedel in v listu *Illyrisches Blatt* objavil prevod znane Körnerjeve protinapoleonske vojne pesmi *Lutzows wilde Jagd*, v Prešernovem prevodu *Licovovi strelci*. Körner je svoje besedilo napisal na podlagi tradicije nemških vojnih pesmi, vendar si mnogih njenih potez – idej svobode, tiranstva, prelite krvi – ni mogoče misliti brez zgledov Marseljeze (ibid.). Nanjo kažejo npr. tile verzi in besedne zveze v Prešernovem prevodu:

»prostost iz smrti izvira«⁶, »rabeljne zatret' in tirane« in »dežela je prosta, napočil je dan«. Prešeren je lahko s prevodom Körnerjeve pesmi posredno izrazil svoj odpor zoper politični konformizem in zoper vladajočo tiranijo, pa tudi svojo privrženost revolucionarnemu razreševanju vprašanja svobode (Paternu 1976: 178).

Prav tako je Prešeren v svoji izvorni pesmi *Soldaška* izrazil obče revolucionarno razpoloženje evropske mladine spričo julijske revolucije 1830 (Slodnjak 1964: 85). Tudi v njej najdemo revolucionarno naravnane verze: »le eni ljubci je zvest,/ ti ljubci čast se pravi,/ ta gre z njim v boj krvavi«, in sklepna verza: »veselo čem živeti,/ junaško – umreti! – «.

Toda največ povezav z idejami francoske revolucije je najti v Prešernovi Zdravljici, ki je za analizo Prešernovega odnosa do revolucije najpomembnejša. Paternu (1977: 244) imenuje Zdravljico kot nekakšno »slovensko Marseljezo«. Najbolj izrazito revolucionarna verza v Zdravljici sta ta dva: »V sovražnike z oblakov,/ rodu naj našga trešči grom«, s katerima Prešeren svojo misel programsko vključuje v idejni tok evropskih revolucionarnih narodnoosvobodilnih gibanj (ibid.: 241), ki ga izraža tudi Marseljeza. Za presojo Prešernovega razmerja do revolucije pa ni nič manj pomembno tisto, kar Zdravljico ločuje od Marseljeze (Kos 2007: 129-130). To pa je dejstvo, da je bojevitost, za katero je morda pesnik dobil navdih tudi v značilnih prvinah Marseljeze, omejena na nekaj sredinskih kitic, sicer pa z uvodno, vmesnimi in končnimi dvema kiticama ublažena ali celo močno reducirana. To pa ni samo stvar tona, ampak navsezadnje tudi posledica ideoloških razlik med besediloma. V Marseljezi revolijski patos preplavlja celoto s skoraj monotonim ponavljanjem gesel o krvi, tiranih, suženjskih čredah, izdajalcih, suženjstvu itn., te predstave pa so pri Prešernu že sredi Zdravljice, še bolj pa proti njenemu koncu zanikane z geslom »edinost, sreča, sprava« in z željo »prepir iz sveta bo pregnan«, prav nazadnje pa s sklepno podobo »kar nas dobrih je ljudi« (ibid.: 130).

S tem se potrjuje, da pripada Zdravljica ne samo drugačnemu tipu pesmi kot Marseljeza, ampak da se v njenih podobah uveljavljajo ideološke prvine, ki so v očitnem nasprotju z bojno revolijsko ideologijo iz leta 1792. S tem Zdravljica odklanja fanatizem, ki je svobodomiselna načela francoske revolucije hotel spremeniti v totalitarno obliko skupnosti, v kateri bi bil posameznik popolnoma podrejen represivni »splošni volji« ljudstva (ibid.).

⁶ Ta verz je Prešeren v prevodu še zaostрил; v nemškem izvorniku je zapisano: »Das Vaterland ist ja gerettet«, kar bi se v čistem prevodu glasilo: »domovina je vendar rešena« (Paternu 1976: 178-179).

Toliko o revoluciji v Prešernovi poeziji. Kar je še znanega o Prešernovem odnosu do revolucije, je njegov odnos do marčne revolucije leta 1848, ki jo je Prešeren sicer dočakal že precej bolan. Izpričano je, da je Prešeren »vesti o političnem prevratu na Dunaju sprejel z navdušenjem, a prav tako je izpričano, da si od te revolucije v bodočnosti za ljudstvo ni obetal mnogo, češ: prevrat je prišel petdeset let prezgodaj« (Kidrič 1978: 117). In v svojem političnem videnju se ni zmotil.

3.5 Prešeren in kapitalizem

Prešeren se je, tako kot ostali romantični pesniki, s svojo poezijo dotikal vprašanj, ki se nanašajo na pravičnost tega sveta v sistemu kapitalizma in na številnih mestih svoje poezije izražal kritiko nad tem sistemom.

V svoji prvi veliki pesmi, v *Slovesu od mladosti*, Prešeren z verzom: »Da človek toliko velja, kar plača«, ostro kritizira materialistično miselnost. V socialnem svetu bi po Prešernu »morali vladati pravičnost, poštenje, modrost in znanje, in posamezniki, ki si prizadevajo za takšne vrline, naj dobijo zanje pravično plačilo« (Kos 1994a: 108). Enako Prešeren misli, ko zapiše verza v pesmi *V spomin Andreja Smoleta*: »Videl povsod si, kak' iščejo d'narje,/ kak se uklanjajo zlat'mu bogú«. V *Glosi* pa Prešeren s čudovito metaforiko brani svoj »pesniški poklic«, ki čeprav ne prinaša denarja, pa prinaša duhovno srečo: »Kóder se nebo razpenja,/ grad je pevca brez vratarja,/ v njem zlatnina čista zarja,/ srebrnina rosa trave,/ s tem posestvom brez težave/ on živi, umrjè brez d'narja.« Prav tako v sonetu *O, Vrba, srečna, draga vas domača* postavlja duhovno in ljubezensko srečo pred materialno: »Za doto, ki je nima milijonarka,/ bi bil dobíl z izvóljeno devico«. Tudi malce bolj prigradniške Prešernove pesmi so pomembne za vprašanje Prešernovega razmerja do kapitalizma. V socialno naravnani pesmi ljubljanskemu županu *Janezu N. Hradeckemu* je Prešeren izrazil skrb za šibke, ostarele in revne, se pravi za splošno dobrobit tudi najnižjih in nižjih slojev, ki naj jo zagotavlja dobro mestno vodstvo (ibid.). V tej pesmi je bratoljubje natančneje opisano v verzu: »Da brat pomagal bratu bi z nesreče«. V pesmi *Soldaška* je Prešeren podal svojo kritiko kapitalizma, s tem ko »je zarisal izkoriščanje kmetov in razumništva, obeh vodilnih slojev svojega naroda« (Paternu 1994: 127): »Učeni stan je zanič'van,/ skrbi in hude leta/ moré uboz'ga kmeta«. V Elegiji svojim rojakom pa Prešeren spoznava, »da je slovenski

pridobitniški svet v resnici brez čuta za narodno čast in brez smisla za kulturo« (ibid.): »Kranjc! Ti le dobička iščeš,/ bratov svojih ni ti mar,/ kar ti bereš, kar ti pišeš,/ more dati gótov dnar!«

Kot svetovljan pa Prešeren v svoji kritiki nepravilnih socialnih razmer, ki jih je ustvaril kapitalizem, ni meril samo na slovenske razmere. V sonetu *Vi, ki vam je ljubezni tiranija* njegov socialno-pravični čut seže do suženjstva v Ameriki, do katerega izrazi svoj negativen odnos z retoričnim vprašanjem: »Povejte vi mi, slepi modrijani:/ al' trud'jo za dobiček, za petico/ v Ameriki se črni Afrikani?«. S tem bi lahko povlekli vzporednice med Prešernom in brazilskim romantičnim pesnikom Antônium Fredericom de Castro Alvesom, ki si je kot zagovornik odprave suženjstva pridobil vzdevek »pesnik sužnjev«.

Prešeren je prav tako v svojem odvetniškem poklicu nastopal s socialnim čutom in med »vladajočo reakcijo se je kmalu pričel širiti o njem sloves »zvijačnega« zagovornika kmetov in drugih zatiranih slojev« (Ziherl 1949: 68). Svojim socialnim, protikapitalističnim načelom je bil Prešeren pač zvest tako v poeziji kot tudi v odvetniškem poklicu.

3.6 Prešeren in slovanstvo

Prešeren se je čutil Slovenca in Slovana in se zavzemal za bratsko sodelovanje med slovanskimi narodi na kulturni in, širše, politični ravni. Omenjali smo že slovaškega pesnika, ki je pisal v češčini, Jana Kollárja, od katerega je Prešeren prevzel nekatere »predstave o zgodovini slovanskih ljudstev in gesla za njihov prerod« (Kos 1991: 117). V Prešernovi poeziji tako najdemo veliko verzov, posvečenih slovanstvu.

V Krstu pri Savici najdemo ta z idejo slovanske vzajemnosti in veličine obarvan verz: »Največ sveta otrokom sliši slave«. Slavna po ideji slovanske vzajemnosti je tudi četrta kitica Zdravljice, v kateri Prešeren zapiše verza: »Otrók, kar íma Slava,/ vsi naj si v roke sežejo«. Tudi v pismih se Prešeren predstavlja kot prijatelja slovanstva. Slovane v pismu Čelakovskemu z dne 22. avgusta 1836 imenuje kot brate in upa v boljšo prihodnost Slovanov. V pripisu k Smoletovemu pismu Stanku Vrazu z dne 26. oktobra 1840 pa se podpiše kot »slovanstva odkritosrčni prijatelj«.

Prešeren je imel tudi konkretne prijateljske vezi s pripadniki slovanskih narodov. Dopisoval si je s češkim pesnikom Čelakovskim, ki je zaslužen, da se je na Češkem o Prešernovi poeziji širil dober glas – za razliko od »gluhih« slovenskih tal. V Ljubljani, kot je bilo že rečeno, se je srečal s slavnim češkim pesnikom Mácho in z njim in ostalimi v gostilniški družbi pel in pil v čast slovanstvu. Z Mácho je kasneje ohranil stik preko pošiljanja pesmi – poslal mu je izvod svojih Poezij. Prešeren se je seznanil tudi z ruskim slavistom ukrajinskega rodu Izmailom Izvanovičem Sreznjevskim, ki je podnevi študiral v licejski knjižnici, zvečer pa posedal s Prešernom, Crobathom in Kastelcem. Verzi: »Si slovenskega rodu,/ te ne vprašam, kam, čemú,/ kadar boš prišel domú,/ sin neumrjoče Slave,/ spomni bratov se krog Save«, ki jih je Prešeren zapisal gostu v spominsko knjigo, pričajo, da so se zavezovale med njim in ukrajinskim gostom globlje simpatije (Slodnjak 1964: 239). Še posebej močne prijateljske vezi pa je skoval s poljskim zbirateljem ljudskega slovstva Emilom Korytkom, ki je nekaj časa bival v Ljubljani. Med njima se je »začetno prijateljstvo razvijalo v vedno večje duhovno soglasje, ki se je čedalje bolj krepilo zaradi sorodnih, v mnogih primerih prav istih pogledov na kulturno in politično življenje slovanskih narodov« (ibid.: 207). Korytko je rasel iz samopoljskega revolucionarnega nacionalista v glasnika zблиžanja med posameznimi slovanskimi rodovi, da bi zaživel v solidarnosti tako, da bi vsaka narodna enota ohranila individualnost. Prav v tej preobrazbi se je najmočneje kazal Prešernov vpliv nanj (ibid.).

Potentakem bi bilo napačno trditi, da je bil Prešeren privrženec panslavizma, gibanja, ki se je zavzemalo ravno za odpravo individualnosti in »spajanje slovanskih ljudstev v večje enote pod vodstvom številčnejših slovanskih narodov, v katerih bi se manjši dobesedno utopili« (Kos 1994a: 110). Prešernu so namreč nekateri, med njimi Fran Miklošič kot cenzor Poezij, na podlagi 4. kitice Zdravljice očitali privrženost panslavizmu (ibid.), vendar so se očitno motili. Saj vendar Prešeren v predzadnji kitici Zdravljice zapiše: »Živé naj vsi naródi,/ ki hrepené dočakat' dan.« In prav tako zabavljivi sonet *Ne bod'mo šalobarde! Moskovičánov* opozarja na pomembnost narodove in jezikovne individualnosti, saj gre v njem »za obrambo slovenske jezikovne individualnosti zoper njeno razpuščanje v utopično vseslovansko jezikovno skupnost« (Paternu 1994: 124). Na Panslaviste pa Prešeren naslovi tudi svoj epigram *Bahači čtetvero bolj množnih Slave rodov*: »Čeh, Poljak in Ilir, Rus svoj zobraziti jezik,/ njih le mogočni ga rod íma pravico pisát,/ Beli Hrvát, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovenci ne drugi,/ tem gre, Slave pesòm, lajati, tace lizát'«.

Prešeren je bil torej prijatelj slovanstva, v panslavizmu pa ni videl prave poti, »po kateri slovanski narodi lahko pridejo do svojega osvobojenja« (Ziherl 1949: 61). Takšno Prešernovo gledanje je bilo v nasprotju s Kollárjevim, ki se je zavzemal za prevlado »četvero bolj množnih Slave rodov«, od njega pa je Prešeren modro sprejel le nenevarne in pozitivne ideje o »materi Slavi«. Videli bomo, kako se je Prešeren tudi v svojem kulturnopolitičnem angažmaju med drugim boril proti panslavizmu oziroma njegovi južnoslovanski veji, to je ilirizmu.

3.7 Prešernov kulturnopolitičen angažma

Prešeren in njegov krog je bil političen boj na področju kulture. Političen zato, ker pri vprašanih tistega časa – največ jih je bilo jezikovne narave – ni šlo samo za vprašanja jezikovne narave, marveč tudi za ključna politična vprašanja za nadaljnji obstoj slovenstva.

Dve vprašanji okoli katerih se je razvnel najbolj oster boj, sta bili vprašanje abecede (abecedni boj) in ilirizma. Problem abecede oziroma črkopisa je že sredi 18. stoletja sprožil polihistor Žiga Popovič, ko je opozoril, da sistem latinskih črk ne zadošča slovenskemu jeziku, in začel s poskusom dopolnjevanja bohoričice z grškimi oziroma cirilskimi znaki. Svojega skrajno zavzetega zagovornika pa je nato črkopisno reformiranje dobilo v Kopitarju. Reforma črk je postala eno izmed najbolj občutljivih programskih središč njegove slovnice. Želja po popolnem črkopisu je bila v skladu z njegovo željo po čimbolj popolnem prenosu živega ljudskega jezika (Paternu 1976: 166). Pri Vuku Karadžiću se je oboje, fonetično načelo »piši kot govoriš« in pa črkarska reforma ujelo in dobro obneslo. Toda Kopitarjeva ideja je od vsega začetka imela še neke druge, dodatne sestavine. V znameniti slovnici, ki je izšla leta 1809, je na najbolj izpostavljenem mestu zapisal takole: » ... da bi nam nebo poslalo drugega rimskega Cirila, ki bi prvega, grškega, posnemal kot misleči Rimljan, da bi nam k dvajsetim brezhibnim rimskim črkam izumil še devet novih črk, po obliki analogni rimskim – potem bi bili Slovani edini srečneži v Evropi, ki bi imeli popoln in razumen črkopis« (Kopitar v Paternu 1976: 166-167). Formulacija s svojim zanosom presega naravo trezne znanstvene formulacije, v njej je sled ideologije in odtonek mesianističnega tona (Paternu 1976: 167). Izza Kopitarjeve želje po črkopisni reformi pa ni bila samo želja priti do fonetično popolnejšega sistema pisnih znakov, ampak tudi kulturna politika: najbolj »popoln in razumen« latinsko naravnani črkopis naj bi združil avstrijske Slovane, potrdil in poglobil

njihovo zahodno, katoliško orientacijo nasproti vzhodni, pravoslavni, obenem pa s svojo popolnostjo postal privlačen tudi drugim Slovanom, ki so pisali v cirilici. Zadaj je delovala utopistična slovanska združevalna misel, zasnovana na podlagi katolištva in v interesu avstrijstva, z Dunajem kot združevalnim središčem obojega. In naposled: avtoritativnost slovenske črkopisne reforme bi slonela na avtoritativnosti slovenskega jezika, ki je bil – po Kopitarjevi panonski teoriji – neposreden potomec stare cerkvene slovanščine, torej med slovanskimi jeziki jezik s posebnimi jezikovnimi pravicami (ibid.). Kopitarju so bili pred očmi predvsem interesi avstrijskega absolutizma, razširitev in okrepitev njegovega vpliva na Balkanu. Njegova zamisel o črkopisnem zblizanju južnih Slovanov ni nikakor pomenila kulturno pripravljane državnega zedinjenja svobodnih in enakopravnih južnoslovanskih narodov, marveč mu je šlo za njihovo popolno vključitev v okvire avstrijske monarhije, za njihovo »združitev« pod žezlom habsburške monarhije (Ziherl 1949: 51). Novi črkopis je prvi poskušal uvesti Peter Danjko, za njim pa učinkoviteje Franc Metelko, ki je v svoji slovnici latinici dodal 12 cirilskih znakov in Kopitar je njegovo slovnico pohvalil. Opozicija proti Metelkovi reformi se je začela kazati že pred letom 1830. Čop je novo pisavo zavrnil v zasebnem pismu Kopitarju 27. decembra 1825. Za javno in posmehljivo kretnjo zoper ponesrečeno novotarijo pa se je prvi odločil Prešeren. V Novi pisariji jo je označil z besedami »gorjačasto al' krevljasto berilo« in jo mimogrede, vendar dovolj razločno pritaknil k zadevam primitivnega okusa in nespametne učenosti (Paternu 1976: 167-168). Čop je čakal najdlje in bil najdlje vljuden. Toda ko se je Metelkove črkopisne zadeve lotil, jo je razdejal do kraja, s Kopitarjevo teoretično podlago vred. Čopovo ključno nasprotno mnenje, ki ga je utemeljil v razpravi *Slowenischer ABC Krieg* (Slovenska abecedna vojna) se je glasilo: »Če pristajamo na enotni slovenski knjižni jezik, moramo pristati tudi na skupni sistem črkovnih znakov in na etimološko pisavo, ki se ne more scela pokriti s fonetično variabilnostjo narečij in jezika v različnih uporabnih funkcijah« (Čop v Paternu 1976: 233). Prešeren se je s satiro *Črkarska pravda* znova pridružil boju, a na drugačen način, kot je ta boj sicer potekal in z drugim orožjem. Izbral je večjo, svobodnejšo razdaljo do stvari in o črkarski vojni spregovoril v tonu suverena humorja, ki loči kaj je duh in kaj je črka pisave. To svojo razdaljo do vojskujočih se črkarjev je najmočneje poudaril v končni, razrešitveni terceti soneta, kjer je njihovo abecedno pravdo poenačil z nespametno, abderitsko »pravdo od oslove sence« (Paternu 1976: 168). Prešernov poseg v abecedni boj označujeta velika strastnost in ostrina (Kos 1994a: 101), njegov odpor pa je bil posredno naperjen tudi proti Kopitarjevi reakcionarni avstroslavistični zamisli, da niti ne govorimo o njegovem pomenu za razvoj slovenske književnosti (Ziherl 1949: 52).

Čopov in Prešernov boj zoper metelčico je zbudil širok odmev med izobraženstvom in dijaštvom in vplival na ljubljanskega škofa Wolfa, da se je izrekel zoper uporabo novih črk v šoli. Na njegov predlog je šolska oblast odredila, da se niso smeli tiskati več učbeniki v novem črkopisu. Napredni škof je hotel zadeti s to prepovedjo janzenistični del svoje duhovščine, ki je odločno zagovarjal novo pisavo, pa je nehote napravil največjo uslugo domačemu slovstvu, ker je vzpostavil enotnost v pisavi (Slodnjak 1964: 140). S tem je bil abecedni boj končan, seveda pa bi brez Prešernovega in Čopovega angažmaja težko prišlo do te odločilne škofove poteze.

V konec 30-ih let sodi Prešernov drugi močnejši poseg v kulturnopolitično dogajanje njegove dobe. Za razliko od abecedne vojne v prvi polovici 30-ih let, ki je bila izrazito notranja slovenska zadeva, je šlo tokrat za širšo in politično usodnejšo problematiko. Pred Slovence je bilo prvič postavljeno vprašanje njihove samoodločbe do jugoslovanstva in postavljeno je bilo na napačen način z ilirskim gibanjem (Paternu 1977: 185). Ilirsko gibanje, ki ga je iz Zagreba vodil odličen organizator Ljudevit Gaj, je imelo za hrvaško književnost izreden preporodni pomen in je bilo v mnogočem tvorno tudi za ves jugoslovanski prostor, toda v svojem konceptu je nosilo tudi močno sestavino narodne netolerantnosti, ki se je najbolj naravnost pokazala ob slovenskem primeru. V imenu samoobrambnega ilirsko jugoslovanskega združevanja je namreč Gajev koncept, oprt na Kollárjevo zamisel slovanske vzajemnosti, predvideval ukinitve nadaljnjih stremljenj k razvijanju slovenske jezikovne kulture in literature. To bi pomenilo silovito redukcijo in naposled ukinitve slovenske narodne individualnosti na njenem takrat izredno pomembnem in s pričo Prešernovih dosežkov tudi najmočnejšem območju. Gajev koncept je s to svojo tezo Slovincem v resnici otežil, ne pa olajšal pot k zblizanju z jugoslovanskimi narodi. Tako se je zgodilo, da je ilirizem na slovenskih tleh doživel svoj najgloblji in najbolj nesrečen politični paradoks. Paradoks kljub okoliščini, da je pritegnil nekaj slovenskih slovstvenikov, pripravljenih na srbohrvaško asimilacijo, med njimi tudi pesnika Stanka Vraza (ibid.: 186).

Na Slovenskem je bil najbolj pazljiv in najbolj kritičen opazovalec tega dogajanja Prešeren. Iz njegovih pisem in ravnanj je razvidno, da se je natanko zavedal stanja stvari in njihove daljnosežnosti. Vedel je, da gre za temeljna vprašanja narodne samostojnosti, tokrat nasproti slovanskemu jugu, in omahoval ni niti za trenutek, popuščal niti za las, čeprav je bil daleč od »separatizma«, ki ga je Gaj očital bratom »gornjim Ilirom«. Prešeren, kot vemo, je bil tudi

sam pristaš slovanstva, vendar ne slovanstva za vsako ceno, najmanj pa za ceno lastne narodne samostojnosti. Zraven je dodobra vedel, da gre navsezadnje tudi za zavrnitev – če že ne neposredno pa posledično – njegovih in Čopovih prizadevanj k ustvaritvi slovenske poezije. In to celo prizadevanj, ki so že dala neovrgljiv rezultat, poezijo na najvišji umetniški ravni, kakršni ilirizem takrat ni niti približno dorasel, a je vendarle načrtoval misel o postopni likvidaciji višje slovenske literature (ibid.: 186-187).

Odločna in osebno neposredna so bila Prešernova pisma Stanku Vrazu, ko je bilo govora o ilirizmu. V pismu dne 5. julija 1837 Prešeren zapiše: »Združitev vseh Slovanov (pri tem Prešeren misli na južne Slované, op.p.) v en knjižni jezik bo ostala najbrž pobožna želja. Ne utegne Vam tako lahko uspeti, da bi povzdignili štajersko-hrvaško narečje na slovstveni avtokratski prestol«. In še bolj odločen je Prešeren v pismu Vrazu z dne 19. julija 1838, ko zapiše: »Jaz sem o neizvedljivosti te zamisli subjektivno prepričan«. Ilirizma se Prešeren loti tudi v Zabavljivih napisih, kjer v napisu Daničarjem privržence Gaja imenuje »Gaja goreča drhal«.

K sreči ilirizem na Slovenskem z izjemo manjšine okoli Vraza ni imel podpore in je tako zamrl. Največ zaslug za čvrsto obrambo proti temu gibanju pa je imel Prešeren. On je bil tisti, ki je z močjo svoje besede odločal o usodi slovenskega jezika in posledično naroda.

Med pomembne posege Prešerna in njegovega kroga v slovensko kulturnopolitično dogajanje lahko štejemo tudi izhajanje almanaha Kranjska Čbelica. »Čbeličin krog, ki sta mu bila duša Prešeren in Čop, je bil v bistvu napreden politični krog. Saj je znano, da so bili pod pogoji predmarčnega absolutizma v Avstriji, Prusiji in drugod literarni krožki in skupine nasploh nekako nadomestilo za politične stranke« (Ziherl 1949: 67). »S svojim bojem proti duhovnemu mračnjaštvu in s svojim občeslovenskim značajem je Čbelica opravila izrazito politično delo« (Kardelj 1957: 189). Ustanovitelj Čbelice je bil Prešernov prijatelj Miha Kastelic, v tem almanahu pa so izšle »poglavitne Prešernove pesnitve ljubezenske dobe« (Slodnjak 1964: 16). Prav zato je šla Čbelica »v nos« janzenističnim krogom, ki so ji skupaj s cenzorjem Kopitarjem otežili izhajanje in leta 1834 skoraj preprečili izdajo njenega 4. zvezka. Nenadna Čopova smrt istega leta, pa je bila hkrati smrt Čbelice. Od takrat dalje si je Prešeren brez Čopa z drugimi somišljeniki prizadeval za novi slovenski literarni in politični časopis, vendar so oblasti »rojstvo slovenskega časopisa zavirale z nenavadno doslednostjo in prizadevnostjo« (Paternu 1977: 199). Šele leta 1843 so bile ustanovljene *Kmetijske in*

rokodelske novice, »ta podvig pa je bil že docela zunaj Prešernovih kulturnopolitičnih in literarnih načrtov. K sodelovanju ga niti povabili niso«(ibid.).

Znanega je tudi nekaj o Prešernovem angažmaju na ožjem področju politike. Na območju Kranja, kjer je leta 1848 živel in delal, so volitve v frankfurtski parlament doživele hud poraz. Po Paternuju (1997: 18) to ni naključje, saj marsikaj kaže na to, da sta bila Prešeren in njegov prijatelj, kaplan Luka Pintar (ki je bil pozneje osumljen, da snuje slovensko državo) učinkovita agitatorja zoper Frankfurt. Prešeren je spomladi 1848 kot odvetnik vodil tudi kolektivno pravdo 106 kmetov in meščanov zoper dajatve desetine⁷ dekanu Jožefu Dagarinu (ibid.). Pozornost pa lahko prav tako vzbuja znamenita peticija mesta Kranja, ki jo je na zadnjem zasedanju stanovskega deželnega zbora v Ljubljani dne 6. aprila 1848 predložil pesnikov osebni prijatelj, jurist Karel Florian. Govori o mestni samoupravi, o podržavljanju cerkvenega premoženja, o slovenskem šolstvu, o slovenski univerzi in o odpravi telesne kazni. Skoraj ni mogoče dvomiti, da je bil zadaj Prešeren. Vsekakor so to dejanja, ki pričajo o tem, da so se znotraj Prešernovega pojmovanja naroda in njegove osamosvojitve odpirala tudi že globinska socialna vprašanja in se pojavljale opredelitve, ki kažejo daleč naprej (ibid.).

Prešeren je bil torej politično angažiran pesnik, čeprav ne politik v pravem pomenu besede kot so bili nekateri drugi romantični pesniki. Njegovi vase umaknjeni naravi je bilo bližje, da je stal v ozadju političnega dogajanja, a je vanj z ostjo peresa kljub temu večkrat prodril, bodisi kot kulturni ustvarjalec bodisi kot odvetnik, vselej z naprednimi zamislimi in modrostjo.

3.8 Prešernova demokratična misel

Vse kar je bilo do sedaj povedanega o Prešernovi politični misli, bi lahko tudi poimenovali pod skupnim imenom Prešernova demokratična misel. Prav zato to poglavje postavljamo na konec, saj navsezadnje demokratična misel predstavlja živo jedro, ki povezuje vse do sedaj obravnavane vsebinske sklope Prešernove politične misli. Prav v vsakem sklopu, vse od Prešernove nacionalnopolitične misli pa do njegovega kulturnopolitičnega angažmaja, je demokratična misel, če že ne eksplicitno, pa vsaj implicitno navzoča. A vendar se na tem mestu ustavimo še ob vprašanju, kje je bil Prešeren *najbolj* eksplicitno demokratičen?

⁷ Prešeren je kot zastopnik skupine desetinarjev dne 6. januarja 1848 vložil tožbo, ki bi naj dokazala, da dolžnost te dajatve ne obstaja (Kidrič 1978: 116).

Odgovor je – v sedmi kitici Zdravljice, ki pomeni prav »vsebinski vrh Zdravljice« (Paternu 1977: 243) in obenem predstavlja slovensko državno himno. V tej kitici je Prešeren povezal narodno idejo z idejo humaniziranega internacionalizma (ibid.: 244). Gotovo je, tako Paternu (ibid.), da je Prešeren do te, še danes produktivne politične in kulturne formule prišel na podlagi svobodoumne in demokratične evropske miselne tradicije, iz katere je rasel, posebno še one od 18. stoletja in francoske revolucije naprej. Zelo verjetno je, da je poznal in s simpatijami spremljal tudi politične ideje italijanskega revolucionarja G. Mazzinija, ki je pod vplivom francoske revolucije, saintimonizma in herderjanstva razvil močno odmevno gibanje za osvoboditev in združitev Italije in za evropsko federacijo demokratičnih republik enakopravnih narodov, pri čemer naj bi predvsem Slovani pomagali razbiti Avstrijo (ibid.). Zgodovinar Fran Zwitter (v Paternu 1977: 244) meni, da je Zdravljica napisana »popolnoma v duhu Mazzinijeve mlade Evrope«. Seveda pa je treba računati še s celo vrsto drugih vplivov, ki jim ni mogoče seči do dna. A Prešeren je demokratični misli o bratskem sožitju ljudi in narodov dodal osebni ton s humanizmom intimnejše vrste (Paternu 1977: 244), kar je še posebno razvidno iz naslednje kitice: »Nazadnje še, prijatli«.

Če torej za Prešerna ne moremo reči, da je bil politik v pravem pomenu besede, pa prav gotovo lahko rečemo, da je bil »čistokrvni« demokrat, kakršnega pred njim ne bomo našli na Slovenskem. Kakšen odmev je njegova – z eno besedo – *demokratična* misel imela na Slovenskem in kako je aktualna še danes, bomo skušali odgovoriti v nadaljevanju, zdaj, ko smo končali z osrednjim delom naše naloge.

4. Odmev Prešernove politične misli in njena aktualnost danes

Moč Prešernove politične misli je bila v tem, da je odmevala tudi po tem, ko Prešeren ni bil več pri močeh, da bi s svojim osebnim angažmajem razreševal politična vprašanja, in tedaj, ko Prešerna že dolgo ni bilo več.

Ob marčni revoluciji, ki jo je Prešeren dočakal že na smrtni postelji, je bil na Slovenskem oblikovan program Zedinjene Slovenije. Ideja o zedinjeni Sloveniji pa je bila, kot vemo, prvič izražena prav izpod Prešernovega peresa. Še posebno Zdravljica je takoj po objavi leta 1848 »dajala pobudo in samozavest pri nastajanju ter uveljavljanju prvega slovenskega političnega

programa« (Paternu 1997: 17), iz katerega izhajajo vsi kasnejši slovenski politični programi, ki se ukvarjajo s slovenskim narodnim vprašanjem. Drugič je Zdravljica in ostala Prešernova poezija dobila svoj odmev in mobilizacijsko moč v času narodnoosvobodilnega boja⁸ (ibid.). Ob stoletnici nastanka je doživela svojo znamenito in izredno lepo partizansko izdajo nastalo v gorenjskih gorah decembra 1944 in je nekakšen bibliofilski čudež ilegalnega tiska evropskega odpora zoper nacizem (ibid.).⁹ Komunistična partija Slovenije je celo svoj ustanovni manifest, ki je bil razglašen aprila 1937 na Čebinah, postavila pod moto najslavnejše sedme kitice Zdravljice. Tretjič pa je Zdravljica znova močno zaživela ob nastanku samostojne slovenske države in najprej spontano, zatem pa tudi uradno postala državna himna (ibid.: 18).

Prešeren je s svojimi političnimi vizijami »postajal utemeljitelj slovenske nacionalne politike za prihodnjih sto let in več, vse do nastanka slovenske države, ki je stvarna izpolnitev te sprva zgolj pesniške fantazme« (Kos 1994a: 105). Zagotovo je Prešernovo jezikovno stališče pripomoglo tudi k temu, da smo se Slovenci v Jugoslaviji borili za ohranitev svojega jezika, in da smo ostali v Jugoslaviji vse dokler je bilo enakopravno sožitje med jugoslovanskimi narodi možno.

Lahko bi rekli, da je Prešernova politična misel najbolj glasno odmevala ravno ob treh (najbolj) prelomnih trenutkih za slovenski narod: ob marčni revoluciji, ob narodno osvobodilnem boju in ob slovenski osamosvojitvi. Seveda je odmevala, čeprav malo tišje, tudi v vmesnih obdobjih. In še kje drugje kot v slovenskih političnih programih. Pomembno mesto ji je pripadalo v pesmih slovenskih pesnikov – njenih zvestih glasnikov.

Dušan Pirjevec je v razpravi *Vprašanje o poeziji – vprašanje naroda* iznašel koncept »prešernovske strukture«. Sledeč Kosu, ki je v svoji monografiji *Prešernov pesniški razvoj* zapisal, da je Prešeren določil »socialno, moralno in življenjsko miselnost svoje skupnosti za več desetletij naprej« (Kos 1966: 227), je Pirjevec razvil misel, da se je temeljna struktura našega nacionalnega bivanja do kraja zasnovala prav v Prešernovem času, se izrazila ravno v Prešernovi poeziji in tako izražena je določila vse naše nadaljnje bivanje, kar vse pomeni, da

⁸ Pomembni za NOB so bili tudi Prešernovi verzi iz Krsta pri Savici, ki so postali eno izmed njegovih najbolj razpoznavnih gesel: »Manj strašna noč je v črne zemlje krili,/ kot so pod svetlim soncem sužni dnovi«.

⁹ Pesnik Ivo Svetina je v pogovoru z Meto Kušar za revijo *Sodobnost* povedal, da ima doma malo okrvavljenih Prešernovih poezij, ki jih je nosil v prsnem žepu mlad partizan, ki je padel med vojno. »To s Prešernom in partizani torej ni samo mitologija. Fant je res nosil Poezije v žepu vojaške bluže« (Svetina v Kušar 2008: 27).

je poezija znotraj slovenske zgodovine edina prava in s tem tudi samo bivanje določujoča zavest; poezija je potemtakem edina samozavest slovenskega naroda (Pirjevec v Kolšek 2006: 627).

Formulaciji, da je poezija edina samozavest slovenskega naroda, pa je treba dodati logično konsekvenco: to namreč pomeni, da prešernovska struktura slovenske poezije (in literature, prek nje pa celotne kulture) prevzema nadomestno vlogo zgodovinsko neuresničenega naroda, ki ni mogel razviti svojih državnih institucij. Slovenstvo je torej svojo preživetveno moč črpalo iz prešernovske strukture (Kolšek 2006: 627).

Prešernovska struktura slovenske poezije in literature torej označuje tisto poezijo, ki vsebuje tudi narodotvoren, se pravi političen element. Druga, njej nasprotna literarna struktura na Slovenskem, ki jo Kolšek v spremni besedi *Antologije slovenske poezije 20. stoletja*, sledeč Poniževi ugotovitvi v spremni besedi *Slovenske poezije 1950-2000*, češ »da je konec prešernovske strukture nastopil v času moderne, posebej z Josipom Murnom« (Poniž v Kolšek 2006: 631),¹⁰ poimenuje kot »murnovska struktura« (Kolšek 2006: 633). Pri murnovski strukturi gre namreč za »čisto poezijo«, v kateri ni neposredno izražen interes za narod (ibid.). Za našo nalogo je torej relevantna zgolj prešernovska struktura. Prevelik zalogaj bi bil, da bi se na tem mestu spuščali v podrobnejšo analizo tiste slovenske literature, v kateri je prešernovska struktura s svojim narodotvornim, političnim elementom zapustila svojo sled. Naj zato omenimo zgolj tiste pesnike oziroma literate, ki so bili najpomembnejši prenašalci Prešernove politične misli iz literarnega roda v rod.

Na Slovenskem sta se v 19. stoletju, že v Prešernovem času in še bolj izrazito v drugi polovici 19. stoletja oblikovala dva tabora, ki ju slovenska literarna zgodovina pozna pod imenom staroslovenci in mladoslovenci. Oba sta imela svoj program, prvi konservativnega, drugi naprednega. Ena glavnih nalog mladoslovencev je bila ponovno opozoriti Slovence na vélikega, a skoraj pozabljenega Prešerna. Pripravili so ponovno izdajo Prešerna, Josip Stritar pa je zanj napisal bleščeč in polemičen uvod, ki je pomenil dokončen obračun z Bleiweisovim konceptom literature in pesništvom Koseskega, hkrati pa je tudi dokončno utrdil Prešernovo navzočnost v slovenski liriki in kulturni zavesti slovenskega naroda (Zlobec 1975: 163).

¹⁰ Tega konca pa ne gre jemati dobesedno, saj je bila, kot bomo videli, prešernovska struktura prisotna tudi v 20. stoletju.

Spor med obema taboroma se je le še stopnjeval in politična nasprotja so se poglobila, ko se je v okviru nekdanjih taborov razvilo strankarsko življenje v pravem političnem smislu in so se na eni strani znašli liberalci s Stritarjem in Levstikom na čelu, na drugi pa klerikalci, se pravi vsestransko organizirana cerkev, ki je dala svojega zloglasnega ideologa, dr. Antona Mahničā, teoretika, ki je na osnovi brezdušnih estetskih katoliških nazorov sproti odklanjal domala vse, kar je vrednega nastajalo v slovenski literaturi druge polovice devetnajstega stoletja (ibid.).

Domala vse pomembno v literaturi je prihajalo iz kroga mladoslovencev in vodilni literati so bili hkrati nosilci politične misli, ki se je zgledovala po Prešernu, in pobudniki političnih akcij (ibid.: 162). K Stritarju in Levstiku je treba k tej generaciji prišteti vsaj še Jurčiča, Aškerca in Jenka. Jenko, drugi véliki pesnik za Prešernom, je bil s Prešernom »tako rekoč v enakem svobodomiselnem toku odločnega upiranja ne le tujim pritiskom zoper slovenske narodne pravice in zahteve, ampak tudi v toku odločnega nastopanja zoper konservativno slovenstvo, vezanost na vdanost dinastiji in Cerkvi. Jenko se je od Prešerna oddaljeval samo v tem, da je le še radikaliziral to mišljenje in nekatere politične ideje stopnjeval do »katastrofičnosti«, kot so takrat nekateri označevali njegovo orientacijo« (Paternu 2006a: 38).

Pri Gregorčiču, pesniškem prvaku osemdesetih let 19. stoletja, ne moremo govoriti o tako izrazitem nanašanju na Prešernovo politično misel in celo njeni radikalizaciji, kot je bilo to pri Jenku. Goriški slavček Gregorčič je imel že tako dovolj težav z duhovniškim poklicem, ki je omejeval njegovo željo po erotični ljubezni, kar je bila največja tragika njegovega življenja. A je v nekaterih njegovih pesmih, kot je na primer pesem *Soči* najti pristen izraz domoljubja, ki ga ničkolikokrat najdemo tudi pri Prešernu. Seveda je težko pri tem »izmeriti« Prešernov dejanski vpliv na Gregorčiča, zagotovo pa je Prešeren Gregorčiču in ostalim pesnikom predstavljal avtoriteto, ki je njihovemu črnilu vlivala samozavest pri pisanju na domoljubne tematike.

Zato pa je toliko bolj neposredno naslonitev na Prešerna najti pri dveh velikih literatih moderne: Cankarju in Župančiču. Cankarjeva politična misel je že sama po sebi obsežnejša¹¹ od Prešernove, a eden izmed njenih virov, ki ji daje navdih, je prav Prešeren. Kakor je dejal

¹¹ Vse Cankarjeve drame z izjemo *Lepa Vida* so bile politične. Še posebno Cankarjevi *Hlapci* so s svojo dilemo uporništva in sprave, tako Paternu (1991), drama na isto temo kot Prešernov *Krst pri Savici*. In tu so še Cankarjevi politični eseji in nenazadnje njegova neposredna politična angažiranost med socialnimi demokrati.

Cankar, je bil Prešeren »izraz tistega velikega življenja, ki šumi v bodočnost in ki ga je izvolilo za svojo posodo« (Cankar v Zihel 1949:69). V svojem slovitem eseju *Slovenci in Jugoslovani* se je Cankar, tako kot Prešeren pred njim, zavzemal za ohranitev slovenstva v jugoslovanstvu, pri čemer mu je kot referenčna opora lahko služil Prešernov boj zoper ilirizem.

Cankarjev sodobnik, Župančič, se je v političnega pesnika prelevil še posebno v času NOB, ki je z vso silovitostjo aktualiziral Prešernovo poezijo. »Tje bomo našli pot«, zapiše Župančič in s tem parafrazira Prešernov verz iz Krsta pri Savici. In pesem, v kateri se Župančič vpraša: »Veš, poet, svoj dolg?«, kaže na to, da je dolžnost pesnika v burnih časih skrbeti za svoj narod. Dolžnost torej, ki jo je slovenskim pesnikom prvi naložil Prešeren.

Še številni drugi slovenski pesniki – med njimi vsaj Gradnik, Klopčič, Bor, Kajuh in Kocbek – so pisali politično poezijo in se pri tem ne/posredno nanašali na svojega duhovnega očeta Prešerna. S tem se je nadaljevalo, čeprav v manjši meri, tudi v 2. polovici 20. stoletja¹², morda najbolj izrazito s Smoletovim *Krstom pri Savici*, ki je moderna rekonstrukcija Prešernovega Krsta. V zadnjem času pa ne moremo reči, da je Prešernova politična misel še aktualna v sami sodobni slovenski poeziji. Pesniki so z vzpostavitvijo političnih institucij v samostojni slovenski državi in že prej – v Jugoslaviji – večino politike pač predali v roke politikom. Je pa Prešernova politična misel zato toliko bolj aktualna v politiki.

Morda je v politiki najbolj aktualna ravno slovenska himna, sedma kitica Zdravljice, zaradi njene demokratičnosti, ki jo izkazuje s spodbujanjem spoštovanja in prijateljstva vseh narodov. Kot tako bi lahko Zdravljico »uvrstili med temeljna gesla OZN« (Paternu 2000: 154). France Bernik (1995) je pred dobrim desetletjem ob obletnici Prešernove smrti zapisal: »Domala sto petdeset – povsem natančno sto šestinštirideset – let po smrti je Prešeren s svojimi pogledi na položaj našega naroda v preteklosti in prihodnosti bolj živ, kot je bil kdajkoli«. Bernik nadaljuje s tem, da je bila Prešernova napoved Slovincem, da bo postala država naša zgodovinska nujnost, seveda v pesnikovem času in še dolgo potem utopijska. Danes pa je to trdno, nepreklicno dejstvo, ki krepi ali bi vsaj moralo krepiti našo državotvorno zavest in pokončnost (ibid.).

¹² Ko je bilo z nastopom intimizma po drugi svetovni vojni konec social(istič)nega realizma, je bilo tudi manj politične poezije. Našla bi se še v avantgardizmu, vendar ne v vlogi »narodotvorne« poezije Prešernovega tipa, temveč poezije, ki ruši tradicionalne (narodne) vrednote: »Hodil po zemlji sem naši in dobil čir na želodcu« (Šalamun).

Še posebno sedaj, v času globalizacije in slovenske vpetosti v evropske integracije, je Prešernova ideja o narodni samostojnosti, a hkrati prijateljstvu z drugimi narodi še kako aktualna, saj je porok za uspešno zunanjo politiko. Navsezadnje bi bilo ob sporih, ki jih imamo z narodi v najbližji soseščini, koristno tako na tej kot na oni strani meje prisluhniti Prešernovim verzom: »de rojak/ prost bo vsak,/ ne vrag, le sosed bo mejak!«

In tu je še Prešernova aktualnost ob vprašanju pravičnosti kapitalističnega sistema, svobode govora, enakopravnega zastopstva jezikov in še bi lahko naštevali. Prešernova politična misel je tako širokega političnega razpona, da lahko vsakdo, ki se sooča z aktualnim političnim vprašanjem, pobrska po Prešernovi literaturi, da bi videl, kako je nanj morebiti odgovoril Prešeren.

5. Sklep

V nalogo smo uvodoma vstopili dokaj previdno z opazko, da je Prešeren veliko bolj kot po svoji politični misli znan po svoji »čisti« poeziji, kar se odraža tudi v prešernoslovju. Kljub temu smo postavili ambiciozno tezo, da je bil Prešeren *izviren politični mislec, ki je svoje politične ideje med drugim črpal iz zakladnice politične misli evropske romantike, tem idejam dal osebno noto, uglašeno s slovenskim prostorom, da so v tem prostoru odmevale še dolgo in so aktualne še danes*. Po opravljeni nalogi ugotavljamo, da je teza v celoti potrjena. Prešernova izvirnost se najprej kaže v sami ubeseditvi političnih idej, ki jim je Prešeren vdahnil svežino, ki je preživela svoj čas. Pri politični poeziji in nasploh v politiki se rado zgodi, da so pogosto v rabi politične puhlice, ki živijo, dokler jih pač ne zamenjajo nove. Tako je bilo za časa pesništva socialnega realizma, ko se je sprva močna poezija zaradi vse prepegostega ponavljanja enih in istih fraz naposled izpela. A za Prešernovo poezijo to ne velja. Z globokim prepričanjem lahko trdimo, da imajo njegovi politični verzi danes isto težo, kot so jo imeli ob času njihovega nastanka. In to le po zaslugi Prešernove izvirnosti. Obenem se kaže Prešernova izvirnost ob preoblikovanju določenih političnih idej, ki so prihajale k nam z vseh smeri Evrope, in ki jih je naprej usmerjal in preusmerjal Prešeren. Pri tem je imel v mislih, kaj je najbolje za slovensko politično skupnost. Tako je zavrnil ideje, ki bi lahko za bodočnost slovenskega rodu pustile katastrofalne posledice. Ena takih je bila ideja ilirizma. A če je slabe ideje zavračal, je dobrim na stežaj odprl vrata in jim vdahnil še večjo moč, kot so je bile deležne preden so vstopile v hram njegovega (po)ustvarjanja. Moč, ki ne pojenja še danes in ne bo niti v prihodnje.

Potemtakem bi se strinjali, da Prešeren na stoletja dolgi zgodovinski poti narodnega osamosvajanja Slovencev zavzema ključno mesto (Paternu 1997: 16). Brez zadržkov ga lahko imenujemo za očeta slovenskega naroda, in, če smo še bolj natančni, očeta moderne politične misli na Slovenskem. Že pred njim so bili pomembni politični misleci na Slovenskem, med njimi prvi Trubar, za njim potem dolgi molk, ki ga je zapovedala protireformacija, in nato, v dobi razsvetljenstva – vsaj dva – Linhart in Vodnik. A že v 19. stoletju rojeni Prešeren, ki je imel zato že zaradi časa svojega prihoda na svet možnosti – ki jih je dodobra izkoristil – požeti toliko več sadov evropske svobodomiselne tradicije, je zagotovo najbolj politično markantna osebnost izmed vseh svojih predhodnikov. Zato je prav on zapustil največjo sled prihodnjim politično mislečim rodovom na Slovenskem.

Tudi če Prešerna postavimo ob bok ostalim evropskim romantičnim pesnikom, prav tako lahko rečemo, da je bil po naprednosti politične misli med prvimi. Prav presenetljivo je, da Prešeren, ki je živel v takrat zaostalem slovenskem političnem prostoru, prav nič ni zaostajal v sprejemanju političnih idej evropske romantike. Zasluge za to gre pripisati tudi njegovemu humanistično izobraženemu prijatelju Matiju Čopu, ki je svoje in Prešernove knjižne police zalagal z najsodobnejšo tujo literaturo. Prešeren je bil tako na tekočem z vsem sodobnim in naprednim, in čvrsto zasidran v evropski miselni kontekst.

S tem, ko smo pokazali, kako širokega razpona je Prešernova politična misel in kako sega iz že minule preteklosti v živo sedanost in še nerojeno prihodnost, nam je uspelo, vsaj tako gre upati, izpodbiti stereotip, ki prevlada o Prešernu v laičnih krogih, kot o zapitem bohemskem pesniku, ki se mu je šlo »le« za pisanje ljubezenskih pesmi v čast svoji neizpolnjeni ljubezni Juliji, in ki od vsega tega maloda ni bil čisto »pri zdravi pameti«. Nasprotno, pokazali smo, da to še zdaleč ne drži in da je bil Prešeren poleg prvovrstnega pesnika ljubezenske in bivanjske poezije tudi s posebno modrostjo obdarjen politični mislec.

6. Literatura

1. Arko, Andrej (1980): Spremnna beseda. V Andrej Arko (ur.): *Wordsworth*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
2. Bernik, France (1995): Doktor France Prešeren – jasnovidec naše zgodovine. *Delo*, 9. februar, 12.
3. Cooper, Henry R. (1981): The Baptism on the Savica as Romantic Program. V Boris Paternu (ur.): *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 215-226. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
4. Fekonja, Andrej (1893): Jan Kollár. *Dom in svet* 8, 337-344.
5. Grafenauer, Ivan (1919): *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
6. Jurak, Mirko (2005): Angleška romantika in France Prešeren. V Mirko Jurak, Igor Maver (ur.): *Angleška poezija in proza: izbrani eseji*, 81-94. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
7. Jurančič, Janko (1962): Spremnna beseda. V Janko Jurančič (ur.): *Gorski vijenac, Smrt Smail age Čengijica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
8. Kardelj, Edvard (1957): *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
9. Kidrič, France (1938): *Prešeren: 2, biografija*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
10. Kidrič, France (1978): Leto 1848 in Prešeren. V Darko Dolinar (ur.): *Izbrani spisi: 3. zv.*, 116-121. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
11. Klopčič, Mile (1950): Spremnna beseda. V Mile Klopčič (ur.): *Puškin – pesmi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
12. Klopčič, Mile (1970): Spremnna beseda. V Mile Klopčič (ur.): *Lermontov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
13. Klopčič, Mile (1973): Spremnna beseda. V Mile Klopčič (ur.): *Heine*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
14. Kolšek, Peter (2006): V objemu dveh struktur. V Peter Kolšek (ur.): *Antologija slovenske poezije 20. stoletja*, 622-642. Ljubljana: Študentska založba.
15. Kos, Janko (1966): *Prešernov pesniški razvoj*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
16. Kos, Janko (1970): *Prešeren in Evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. Kos, Janko (1980): *Romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

18. Kos, Janko (1991): *Prešeren in njegova doba*. Koper: Lipa.
19. Kos, Janko (1994a): *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
20. Kos, Janko (1994b): Prešeren in krščanstvo. *Slavistična revija* 42(1), 1-16.
21. Kos, Janko (2002): *Prešeren in Krščanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
22. Kos, Janko (2007): *Slovenci in Evropa*. Ljubljana: Študentska založba.
23. Kovič, Kajetan (2006): *Sled sence zarje*. Ljubljana: Slovenska matica.
24. Krakar, Lojze (1972): *Goethe pri Slovencih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
25. Krakar, Lojze (1994): Spremna beseda. V Lojze Krakar (ur.): *Adam Mickiewicz*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
26. Kušar, Meta (2008): Meta Kušar z Ivom Svetino (pogovori s sodobniki). *Sodobnost* 72(1), 25-44.
27. Ludvik, Dušan (1970): Spremna beseda. V Dušan Ludvik (ur.): *Mácha*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
28. Martinović, Juraj (2002): Južnoslavenski epski triptihton: pokušaj usporednog čitanja Prešernovog Krsta pri Savici, Mažuranićeve Smrti Smail-age Čengića i Njegoševog Gorskog vijenca. V Darko Dolinar (ur.): *France Prešeren – kultura – Evropa*, 89-111. Ljubljana: ZRC SAZU.
29. Menart, Janez (1975): Spremna beseda. V Janez Menart (ur.): *Byron – pesmi in pesnitve*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
30. Menart, Janez (1986): Spremna Beseda. V Janez Menart (ur.): *Victor Hugo: Izbrane pesmi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
31. Murnik, France (1976): Spremna beseda. V France Murnik (ur.): *Ševčenko*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
32. Paternu, Boris (1973): Recepcija romantike v slovenski poeziji. *Slavistična revija* 21(2), 113-148.
33. Paternu, Boris (1974): Prešernova osebnost. *Slavistična revija* 22(4), 283-423.
34. Paternu, Boris (1976): *France Prešeren in njegovo pesniško delo 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
35. Paternu, Boris (1977): *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
36. Paternu, Boris (1991): Prešernov »Krst pri Savici« in naš čas. *Delo*, 7.februar, 13.

37. Paternu, Boris (1994): *France Prešeren (1800-1848)*: Bled: Založba dr.A.Kovač.
38. Paternu, Boris (1997): Prešeren in konstituiranje slovenskega naroda. V Vojan Rus (ur.): *Etika in morala v sodobni družbi*, 16-19. Ljubljana: Društvo T. G. Masaryk za filozofsko antropologijo, etiko ter za humanistične in družbene vede: Anthropos.
39. Paternu, Boris (2000): Prešernovo mesto v dozorevanju narodne zavesti. *2000* 127/128, 152-159.
40. Paternu, Boris (2006a): Jenkove »diverzije« Prešerna. V Boris Paternu (ur.): *Književne študije 2*, 30-43. Ljubljana: Intelego.
41. Paternu, Boris (2006b): Kako brati »Krst pri Savici«? *Slavistična revija* 54(3), 283-293.
42. Pirjevec, Marija (1988): Italijanska romantika v korespondenci Savio-Čop. *Slavistična revija* 36(1), 33-39.
43. Prešeren, France (1964): *Poezije in pisma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
44. Prijatelj, Ivan (1952): Duševni profili slovenskih preporoditeljev. V Anton Slodnjak (ur.): *Izbrani eseji in razprave*, 79-315. Ljubljana: Slovenska matica.
45. Rorty, Richard (2007): Demokracija in filozofija. *Sodobnost* 71(9), 1173-1183.
46. Rupel, Mirko (1947): Spremna beseda. V Mirko Rupel (ur.): *Gorski venec*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
47. Slodnjak, Anton (1964): *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
48. Smolej, Viktor (1955/56): Slovaška romantika: ob stoletnici Štúrove smrti. *Jezik in slovstvo* 1(10), 298-304.
49. Stritar, Josip (1969): *Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
50. Toplak, Cirila (2003): *Združene države Evrope: zgodovina evropske ideje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
51. Zihlerl, Boris (1949): *France Prešeren – pesnik in mislec*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
52. Zlobec, Ciril (1975): *Poezija in politika*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
53. Živančević, Milodrag (1981): Prešeren – Mažuranić – Njegoš. V Boris Paternu (ur.): *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 83-89. Ljubljana: Filozofska fakulteta.